Kriminologiska institutionen

Stockholms universitet

Från korsord till KRUM

Krav och kritik i Hallbladet 1945-1966

Examensarbete 15 hp

Kriminologi
Kriminologi III (30 hp)
Vårterminen 2012
Moa Stockstad

Sammanfattning

Denna uppsats är en kvalitativ innehållsanalys av politisk aktivitet i tidningen Hallbladet som utgavs på fängelset Hall mellan 1943 och 1984. De år som här studeras är 1945, 1951, 1955, 1960 och 1965-66.

Frågeställningarna i uppsatsen är:

Vilka uttryck för krav och kritik märks i Hallbladet under perioden 1945-1966?

Hur förändras detta över tid?

Mot vilken bakgrund ska man förstå de krav och diskussioner som fångarna lyfter?

Uppsatsen inleds med en genomgång av teoretiska perspektiv. Först redogörs för vad makt är enligt Michel Foucault och Thomas Mathiesen. Därefter diskuteras fängelset utifrån dels Foucaults syn på isolering, tvångsarbetet, det tidsobestämda straffet och panoptikon, dels utifrån Gresham Sykes perspektiv om de brister straffet leder till för fångarna. Där diskuteras avsaknaden av frihet, egendom och självbestämmande.

Efter detta görs en genomgång av tidigare forskning och annan litteratur kring kamp som förts på fängelser. Jag redogör där för olika kampmetoder som använts och vilka frågor man fokuserat på. Framförallt fokuseras på nordiska förhållanden men även vissa utblickar görs.

I metoddelen lyfts vikten av att tidningen är censurerad fram. Här framförs brasklappen att de resultat som framkommer inte ska tolkas som gällande för alla frågor som diskuteras på Hall under denna period. Vissa frågor tränger dock igenom censuren.

I resultatdelen presenteras tematiskt de ämnen som upptäckts under varje tidsperiod. 1945 domineras diskussionen av interneringsstraffet. Kritik framförs ofta under denna tid på ett humoristiskt raljerande vis, men tidningen är framförallt att karaktärisera som tidsfördriv. På 1950-talet är några ämnen som tas upp fritidsverksamheten och ett öppnande av fängelserna, både genom besök av olika slag och genom permissioner. Denna öppning av fängelserna fortsätter på 1960-talet. Under denna tid framförs kritiken öppnare än tidigare, är mer formulerad som krav och tar större utrymme än tidigare. Huruvida detta beror på fångarna eller förändrad censur går dock inte att säga.

I den avslutande diskussionen diskuteras resultaten utifrån kontext, teori och tidigare forskning om 1970-talets fångkamp. De krav och den kritik som framkommer sammanfaller ofta med en större kriminalpolitisk diskussion. Mathiesens maskeringar av makten diskuteras separat liksom hur fängelset enligt Sykes och Foucaults respektive analyser passar in på materialet. Den isolering som Foucault skriver om och bristen på frihet som lyfts upp av Sykes finner störst stöd i tidningarna. Jämfört med 1970-talets fångkamp är tonen mild under hela den studerade perioden. Påfallande är dock att konfliktfrågorna är desamma, även om de formuleras lite olika.

1. Inledning 7
1.1 Syfte och frågeställningar 7
1.2 Disposition 8
2. Teori 8
2.1 Maktrelationer och motstånd 8
2.2 Fängelset 9
2.3 Fängelsets effekter på individen 11
3. Litteraturöversikt 11
3.1 Organisering 12
3.1.1 Över murarna... 12
3.1.2 ...och inne på fängelserna 12
3.2 Motståndsstrategier och kampfrågor 13
3.2.1 En kamp för människovärdet 13
3.2.2 Att använda systemet mot systemet 14
3.2.3 Kravaller 14
3.2.4 Synliggörande 15
3.2.5 Strejker 15
3.2.6 Specifika problem med kamp på fängelser 16
4. Metod 17
4.1 Textanalys 17
4.2 Material och urval 17
4.3 Tillvägagångssätt 18
4.4 Validitet och reliabilitet 18
4.5 Etiska överväganden 19
5. Resultat 20
5.1 Hallbladet 20
5.2 1940-tal: Tidsfördriv och interneringskritik 20
5.2.1 Kriminalpolitisk kontext 20
5.2.2 Makten över tidningen 21
5.2.3 Allmänt om tidningens innehåll 21
5.2.4 Krav och kritik 22
Internering 22
Återfall och studier 22
Humor som försvarsstrategi 23
Matfrågan 23
5.3 1950-tal: Fritidsverksamhet och kritik av straff 23
5.3.1 Kriminalpolitisk kontext 23

5.3.2 Makten över tidningen 24
5.3.3 Allmänt om tidningens innehåll 24
5.3.4 Krav och kritik 24
Permissioner 24
Lönekrav 25
Matfrågan 25
Fritidsverksamheten 25
Förflyttning 26
Återfall och fängelsets effekter 26
Medias roll 26
Diskussion om förd kriminalpolitik 27
5.4 1960-tal: Permissionsdiskussion och KRUM:s intåg 27
5.4.1 Kriminalpolitisk kontext 27
5.4.2 Makten över tidningen 28
5.4.3 Allmänt om tidningens innehåll 28
5.4.4 Krav och kritik 28
Permissioner och avvikelser 28
Klagomål på personal och byråkrati 30
Bristande fritidsverksamhet 31
Återfall och fängelsets effekter 32
Att öppna fängelserna 32
6. Diskussion och analys 33
6.1 Utveckling utifrån kontext 33
6.2 Utifrån teori 34
6.2.1 Foucaults fängelse 34
6.2.2 Sykes fängelse 35
6.2.3 Mathiesens maskeringar av makten 36
6.3 Utifrån litteratur om 1970-talets fångkamp 36
6.3.1 Krav 36
6.3.2 Riv alla fängelser? 37
6.3.3 Metoder 38
6.4 Vidare forskning 38
7. Referenser 39
7.1 Tryckta källor 39
7.2 Övriga källor 40
8. Bilaga 1 42

1. Inledning

> De flesta straffade är bittra och cyniska ”känslokalla” människor, som ur social synpunkt måste te sig som rena mardrömmen. Det tråkiga är bara att det är straffet och inte brottet som gör människorna sådana. Har man en gång gjort bekantskap med svensk fångvård är man snart inne i en kretsgång, som är nästan omöjlig att bryta. (Hallbladet 1955:jul)

Under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet var uppmärksamheten kring Sveriges fångar stor. Vanliga dagstidningar skrev om strejkande fångar och organisationer som Riksförbundet för kriminalvårdens humanisering, KRUM, hade stor aktivitet både inom och utanför fängelserna. Fängelset befann sig plötsligt i centrum för debatten och även fångar syntes i medier, inte (bara) i egenskap av brottslingar utan som politiska aktörer. Debattens vågor gick höga, till och med inne på fängelserna. Men även innan 1960- och 1970-talens radikala vänsterrörelser utgavs på kriminalvårdsanstalten Hall tidningen Hallbladet, vars material den här uppsatsen baseras på. Hallbladet var en tidning riktad till fångarna som i varierande grad också skapades av fångar. Jag vill studera om spår av motstånd finns i Hallbladet även innan 1960-talets radikalisering.

De flesta motståndsstrategier är förbjudna i fängelset. Fången är också i en sådan beroendeställning till vakter och fängelseledning att även motstånd som inte explicit förbjudits är riskabelt. Fångpolitiskt arbete innebär därför alltid risker, där de mest påtagliga är hot om förflyttning och påbackning på straffet. Jalmar Tornklint, tidigare aktiv i Halls förtroenderåd beskriver exempelvis i Pockettidningen R hur fångarna sammantaget fick avtjäna 16 extra år efter en stor strejk 1969 (Tornklint 1969, s 56). Ändå har missnöjesyttringar av olika slag förekommit. Som Foucault (2002, s 103) skriver finns makten överallt och motståndet är en del i detta. Med denna utgångspunkt vill jag se vilket motstånd som står att finna i Hallbladet.

1.1 Syfte och frågeställningar

I uppsatsen kommer jag att studera den utveckling som skett gällande frågor som lyfts fram i Hallbladet. Jag vill se om man i tidningen kan finna spår av kamp och konflikter även innan 1960- och 1970-talens fångkamp. Var fångarnas politiska aktivitet något som plötsligt uppkom eller fanns tendenser till kamp även tidigare? Uppsatsen kan således sägas bilda bakgrund till det som hände sedan. Redan här är viktigt att ha i åtanke att Hallbladet under den studerade perioden är en tidning som kontrolleras av fängelseledningen.[1] Därför kan uppsatsen inte visa alla de frågor som drevs. Däremot finns som vi kommer att se kritik som sipprat igenom censuren.

En viktig utgångspunkt är att fängelset lever i tystnaden. Något som lyfts fram i mycket litteratur om fångars kamp handlar om att öka synligheten, att nå utanför murarna (se t.ex. Lauesen 1998, s

[1] Jag kommer att redogöra för detta mer i detalj i resultatdelen under rubriken *Makten över tidningen* vid respektive period.

173ff). Samtidigt finns endast lite skrivet om fångarnas politiska aktivitet. Därför är mitt huvudsakliga syfte att bidra till att synliggöra situationen för ett till stora delar osynligt kollektiv och lyfta de frågor de ansåg viktiga.

Frågeställningarna är:

Vilka uttryck för krav och kritik märks i Hallbladet under perioden 1945-1966?

Hur förändras detta över tid?

Mot vilken bakgrund ska man förstå de krav och diskussioner som fångarna lyfter?

1.2 Disposition

Närmast följer en redogörelse för mina teoretiska perspektiv. Därefter återfinns en genomgång av relevant litteratur kring fångars kamp, vilken följs av metod och tillvägagångssätt. Efter detta tar resultatdelen vid och redovisas kronologiskt. Redogörelsen för varje tidsperiod inleds med information om den kriminalpolitiska kontexten under perioden och situationen på Hall och för Hallbladet. De krav och den kritik som återfunnits i tidningarna redovisas tematiskt. I den därpå följande slutdiskussionen analyseras de diskussioner som funnits i tidningarna mot bakgrund av teoretiska perspektiv och kontext samt i förhållande till kunskap om 1970-talets fångkamp.

2. Teori

2.1 Maktrelationer och motstånd

En uppsats som handlar om motstånd handlar naturligtvis om makt. I följande text bygger jag min förståelse av makt framförallt på Michel Foucaults *Sexualitetens historia band 1* (2002) och Thomas Mathiesens *Makt och motmakt* (1982).

Makt är för Foucault inte någonting som innehas utan något som görs från oräkneliga håll och i växelspel i ojämlika relationer (Foucault 2002, s 104). Detta innebär att makten är relationell – makt görs alltid i relation till någon annan. Detta är viktigt, inte minst för motståndet. Om makten var synonym med en viss grupp skulle den vara relativt lätt att kullkasta. Men samtidigt, påpekar Mathiesen (1982, s 83f)[2], ger det relationella ett visst handlingsutrymme och möjlighet till förändring. Hur skulle maktrelationer annars kunna ändras?

Makten är inte i sig ett system där vissa element/grupper dominerar andra, utan ska betraktas som en mångfald av styrkeförhållanden som omvandlas och förstärks genom kamp och oupphörliga konfrontationer. Motstånd finns alltså överallt – i ett helt samhälle liksom i ett fängelse. Det kan ta

[2] Mathiesen använder begreppet ”makt” mer i bemärkelsen grupp än görande, men understryker liksom Foucault det relationella hos makten och jag anser inte att skillnaden spelar någon större roll för detta syfte.

sig olika former i olika historiska epoker och vara mer eller mindre koncentrerat (kampen olika stark) på olika ställen (Foucault 2002, s 103f). Torkil Lauesen (1998, s 65) skriver att han betraktade det fängelse där han var såväl fånge som forskare som en plats för ständigt pågående kamp mellan fängelsets försök att kontrollera fångarna och fångarnas försök att försvara sitt handlingsutrymme.

Mathiesen lyfter fram motmakt istället för vanmakt, för som han påpekar bidrar studier av vanmakt där motmakt inte är ett alternativ till ett tankesätt där maktrelationen betraktas som oföränderlig och betraktas med uppgivenhet. Att övervinna vanmakten och istället skapa motmakter blir nödvändigt för att kunna förändra (Mathiesen 1982, s 81f). Samtidigt är det ofrånkomligt att en tidning som innehåller röster av de mest marginaliserade ger uttryck för någon form av vanmakt. Men själva handlingen att skriva om sin om än upplevt vanmäktiga situation är ett steg på vägen mot motmakt, då detta agerande innebär att synliggöra och sätta fingret på upplevda orättvisor.[3]

Mathiesen skriver att makten hos de överordnade maskeras på olika vis, bland annat genom att ses utifrån. Med en position långt utanför fängelsets maktrelation verkar konfliktpunkterna meningslösa. Vad spelar en krona mer eller mindre i lön för roll i det stora sammanhanget? (Mathiesen 1982, s 43f). Vidare maskeras makten genom att ses ovanifrån, vilket innebär att den som har makt över någon annan själv upplever sig maktlös, exempelvis genom att en chef alltid har en egen chef att hänvisa till. Här handlar det inte menar Mathiesen om uttalat tvång från den högre chefen utan snarare om en *upplevelse* av att inte ha något val. Maktrelationen och handlings-möjligheterna ses verkligen helt olika från den överordnades och den underordnades perspektiv (ibid., s 59f). Makten kan också maskeras genom uttalat tvång, då en person i hierarkin upplever sig tvungen att fatta vissa beslut under hot om repressalier av olika slag vid andra beslut (ibid., s 64f).

2.2 Fängelset

Enligt Foucault (1993, s 272) var fängelset ända från början en kombination av frihetsberövande och reformering av den dömde. Detta innebär alltså att fängelseinstitutionerna alltsedan dess uppkomst syftat både till att straffa individen (brottets straffvärde) och att återanpassa densamme till ett liv utanför fängelset (vård). Jag kommer här att diskutera några av de viktiga principer som Foucault menar att fängelset styrs av. Den första principen rör *isolering*. Fångarna ska isoleras från omvärlden och från varandra. Eftersom fängelset består av en mängd fångar med delvis gemensamma intressen är splittring dem emellan centralt. Fängelset får inte medverka till att skapa en homogen grupp av inbördes solidariska fångar. Med isoleringen anses också följa ånger samt,

[3] Jämför exempelvis 1970-talets medvetandehöjande basgrupper inom de feministiska rörelserna. Att sätta ord på sin situation är ett viktigt led i kampen för förändring.

kanske än viktigare: ensamhet är grunden för total underkastelse. Om fången inte får träffa någon annan än fängelsets personal blir kontakten med personalen desto viktigare, kanske i synnerhet den sociala personalen (präst, lärare etc.) och dessa får då ett starkare inflytande över honom[4] (Foucault 1993, s 275ff).

Foucault (1993, s 284) skriver att straffet inte bör grundas på straffvärde. Istället för att anpassa straffets längd och innehåll efter handlingen ska det anpassas efter den fången är när han straffas. Detta innebär bland annat att straffets *längd* kan anpassas efter hur man anser att fången klarar sig i fängelset. En annan viktig princip rör *arbetet* som strukturerar fångens tillvaro och skapar disciplinerade, vad Foucault kallar ”mekaniserade” människor (Foucault 1993, s 282). Syftet med arbetet i fängelset är inte att skapa vinst. Det tjänar ändå kapitalistiska syften då fångarna anpassas till industrisamhällets normer och disciplin och alltså lärs upp till proletärer. Och där arbetsmoral finns krävs varken religion eller annan moral (ibid.).

Arbetet ska inte betraktas som lönearbete i den gängse meningen, men lönen spelar ändå en roll som inlärning i värdet av privat egendom och anpassning till det kapitalistiska systemet (Foucault 1993, s 279f). Syftet med fångarnas arbete är alltså inte huvudsakligen att skapa profit, och till skillnad från lönearbetaren utanför murarna löper fångarna därför enligt Mathiesen (1982, s 225ff) inte risk att inkorporeras i systemet. Däremot kan deras eventuella strejker inte med kraft slå mot fängelsesystemet just på grund av att de inte har en vinstskapande plats i produktionen. Därmed är de att betrakta som *funktionslösa* och möjligheten att utöva motmakt på arbetsplanet blir starkt begränsad. Istället för att uppnå *hotreaktion* som innebär att verkningsfullt slå direkt mot någonting blir fångarnas kampmöjligheter därför framförallt i form av *signalreaktion*, en symbolisk kamp med syftet att få ut sitt budskap till andra grupper, men utan att direkt hota dem man protesterar mot. Som signalreaktion kan exempelvis en hungerstrejk tjäna. Den hotar inte fängelset på så vis att bidraget tas bort men synliggör motståndet och de frågor man driver.

Foucault har som bekant skrivit en del om Jeremy Benthams modell *panoptikon*. Det ideala panoptikonfängelset är en cirkelrund byggnad med celler längs väggarna och en övervakare i mitten. Istället för att som tidigare ta bort ljuset från fången låter man honom få ta del av ljuset, för att undvika det skydd som mörkret (också) innebar. Huvudfunktionen är, menar Foucault, att fången hela tiden är medveten om att han är bevakad. Makten fungerar därmed automatiskt, som Foucault uttrycker det blir makten ”så fullkomlig att den inte behöver utövas” (Foucault 1993, s 235). Kontrollen utövas alltså till stor del i form av självkontroll.

---

[4] Liksom Sykes skriver Foucault om manliga fångar (något som dock inte poängteras särskilt tydligt). Även om teorierna kan sägas sträva efter att vara mer allmänna än så riskerar en genusneutral användning att än mer dölja kvinnliga fångar, varför jag genomgående i detta och nästa stycke skriver ”han”.

2.3 Fängelsets effekter på individen

Gresham Sykes skriver i ”Pains of imprisonment” om vad fängelset innebär för den fängslade personen. Jag kommer här att diskutera de punkter jag anser vara relevanta för uppsatsen och kontexten[5]. En viktig punkt är avsaknaden av frihet. Denna innebär dels att fången inte kan röra sig fritt, dels (och enligt Sykes viktigare) att han förlorar relationer till familj och vänner. Även om möjligheten finns att hålla kontakt med dessa via brev och besök tappar många fångar kontakten med världen utanför. Samtidigt blir fången också utstött och moraliskt förkastad av samhället. För att kunna överleva mentalt krävs därför att fången i sin tur förkastar de som förkastar honom (Sykes 1971, s 65ff). Fängelset innebär vidare en avsaknad av egendom där endast det absolut nödvändiga för överlevnad tillåts i den spartanska miljön. Visserligen, påpekar Sykes, var många fångar inte särskilt välbeställda utanför fängelset heller, men eftersom materiell egendom är något som fästs stor vikt vid i det västerländska samhället blir avsaknaden av egendom också ett hot mot människovärdet, i synnerhet eftersom avsaknaden är fångens eget fel (ibid., s 67ff, dock kanske än mer relevant för amerikanska förhållanden). Fängelset innebär också en avsaknad av självbestämmande. Fången ska kontrolleras in i minsta detalj och regler finns om allt, från fångarnas perspektiv ofta utan poäng. Från fängelsets sida vägrar man att ge några orsaker bakom sitt agerande eftersom detta skulle göra fångarna till en motpart med rätt att kritisera systemet. Detta förminskar fångarna till maktlösa barn (ibid., s 73ff).

3. Litteraturöversikt

Jag har här valt att framförallt studera litteratur som handlar om mer uttalat politisk kamp som förts av fångar och kommer nedan att diskutera litteraturen tematiskt. Det allra mesta som tas upp i denna del handlar om 1960-tal och framåt, d.v.s. efter den tidsperiod som står i centrum för den här uppsatsen. Jag tror ändå att det dels kan vara viktigt att ha med sig kunskap om vad som hände under (framförallt) 1960- och 1970-talen, dels vill jag se om något av det som redogörs för här också återfinns i min studerade period.

[5] De punkter jag har undantagit rör avsaknad av heterosexuella förhållanden och avsaknad av säkerhet, då dessa perspektiv inte tas upp i den forskning om nordiska förhållanden jag har tagit del av. Jag har därför antagit att de är mindre relevanta för denna kontext.

3.1 Organisering

3.1.1 Över murarna...

Den verkliga fångorganiseringen i Sverige börjar i mitten av 1960-talet. 1966 hölls konferensen Tjyvriksdagen (Edling 2004, s 56). Samma år bildades Riksförbundet för kriminalvårdens humanisering, KRUM. Det speciella med KRUM och de andra R-förbunden var enligt KRUM:s tidigare ordförande Hans Nestius (2004, s 31), att medlemmarna kom från både de direkt berörda (i KRUM:s fall fångar) och människor utanför. Tanken var att de som befann sig utanför fängelserna, s.k. teoretiker, skulle bilda opinion mot bakgrund av fångarnas, de s.k. praktikernas, situation.

KRUM:s långsiktiga mål var enligt Nestius att alla fängelser skulle rivas. På vägen mot detta stora mål arbetade man även med en rad delmål. Vissa handlade (min tolkning/kategorisering) om att skapa drägligare villkor inne på fängelserna, såsom att begränsa isoleringen, slopa brevcensuren, låta besöken vara längre och mer ostörda för att även möjliggöra sex samt att skapa bättre möjligheter till studier (Nestius 2004, s 32). Lasse Strömstedt, KRUM-aktivist och tidigare fånge, nämner att KRUM också arbetade för bättre förutsättningar vid frigivning och möjlighet att planera denna (Strömstedt 2004, s 48ff). Även fler av ovanstående krav kan, menar jag, ses som förberedande för liv utanför fängelset i och med att de bidrar till att bevara sociala kontakter. Ett krav som liknar de som ställs utanför murarna var att införa marknadsmässiga löner även för fångar. Man arbetade också för ökad rättssäkerhet på fängelserna (Nestius 2004, s 32). Organisationer liknande KRUM fanns även bland annat i Storbritannien (Easton 2011, s 28). Norges motsvarighet heter KROM och finns till skillnad från KRUM fortfarande kvar (Tham 2004, s 91).

3.1.2 ...och inne på fängelserna

Förtroenderåden var enligt Thomas Mathiesen basen för fångorganiseringen (Mathiesen 2004, s 98). Ett förtroenderåd är en sammanslutning av fångar som enligt facklig modell enats för att driva vissa frågor. Hur det hela startade finns något olika åsikter om. Jalmar Tornklint, ordförande i Halls förtroenderåd, HFR, skriver (1970, s 53) att det första förtroenderådet bildades på Hall mot bakgrund av en strejk mot den dåliga maten 1969. Stig Edling och Hans Nestius (2004, s 32) ger KRUM en dominerande roll i hur det kom sig att förtroenderåd bildades. Stig Edling (2004, s 55) skriver att det började med KRUM:s studiecirklar på Hall 1968. Oavsett historieskrivning står klart att KRUM och förtroenderåden arbetade tillsammans. Efter att Halls direktör Åke Ståhl 1969 upplöst HFR kämpade KRUM för rätten att överhuvudtaget organisera sig i förtroenderåd samt att ge ut fångtidningar (Nestius 2004, s 32).

Till en början kom matfrågan att dominera arbetet på Halls förtroenderåd, HFR (Tornklint 1970, s 53). Men snart tog man strid i betydligt mer omfattande frågor. I Hallbladet 1970:jan-feb

publiceras HFR:s programförklaring. Kraven gällde alla fängelser och innebar i sammanfattning ökade resurser till utredningar och forskning om kriminalvård och rättsväsen, ökade möjligheter för intagna till att styra innehåll i vårdtiden inklusive styrande av resurser, ökad offentlighet i straffprocessen, individuellt utformad plan för frigivningen med start redan vid intagandet och sanering från vad man kallade ”idiotförbud”.

Andra förtroenderåd kunde driva andra frågor. Ingmarie Sandberg (2004, s 121), tidigare ordförande i förtroenderådet på Hinseberg, lyfter upp flera specifika problem för kvinnliga fångar, som bland annat att Hinseberg saknade en barnmorska (jag antar för undersökningar snarare än barnafödande) trots de kroppsliga påfrestningar narkotikamissbruk innebär för kroppen.

Sommaren 1970 fick Jalmar Tornklint, ordförande i HFR, en idé. Man skulle bilda en fackförening för Sveriges fångar, kallat Sveriges anstaltsarbetareförbud (SAAF) och söka medlemskap i LO. Syftet var dock framförallt att väcka uppmärksamhet och medlemskap i LO tilläts inte även om organisationen förklarade sig positiv (Edling 2004, s 58f). Nästan tio år senare sökte dock många fångar medlemskap i den syndikalistiska fackföreningen SAC, Sveriges Arbetares Centralorganisation. Pia Laskar (2012, s 318f) skriver att hela 60 procent av Halls fångar under en period 1979 var medlemmar i SAC. Fackföreningen utförde bl.a. besiktningar av fångarnas arbetsplatser och fick en stansmaskin stängd.

Även i Danmark organiserade sig fångarna, och en stor del av Torkil Lauesens framställning ägnas just talesmännen, som såvitt jag förstår innehar en roll liknande förtroenderådet. Lauesen (1998, s 147) diskuterar talesmannen på Vridsløselille och tolkar hans roll som drivande i konflikter, snarare än lugnande och disciplinerande. Talesmännens uppgifter är flera. Man försöker lösa konflikter mellan enskilda fångar och föra fångarnas talan gentemot fängelseledningen. Framförallt vill man lägga tyngd bakom fångarnas synpunkter (ibid., s 199).

3.2 Motståndsstrategier och kampfrågor

3.2.1 En kamp för människovärdet

En utgångspunkt för flera av dem som skriver om fångkamp är att upproriska fångar klarar sig bättre ute i samhället, då alternativet är en total anpassning till fängelsesituationen. Att göra motstånd mot ordningen blir ett sätt att behålla kontroll, att bevara sitt eget jag i förhållande till det repressiva systemet (t.ex. Lauesen 1998, s 203; Sandberg 2004, s 122). Lasse Strömstedt betraktar det som en kamp för människovärdet (Strömstedt 2004, s 48).

I nära anknytning till detta finns vad Cohen och Taylor kallar självbeskydd (orig. self-protecting), där de som exempel på fångars verksamhet nämner humoristiska vykort med texten

Rent-A-Thug. Även bodybuilding, som också blir ett hot mot vakterna fungerar på liknande vis. Genom motstånd mot fängelset snarare än inordnande stärks jaget (Cohen & Taylor 1972, 134ff).

En individuell strategi för att skapa mening kan alltså vara självaktivering, att sporra sig själv till studier, träna, arbeta kreativt. Men som Lauesen (1998, s 190f) påpekar är det få fångar som har med sig resurser till fängelset som möjliggör detta och än färre som kan skapa dem i fängelset. De flesta lämnar fängelset än sämre rustade än de kom in.

3.2.2 Att använda systemet mot systemet

Torkil Lauesen skriver om problemet med att de flesta motståndsstrategier är illegala i fängelset, varför en möjlighet kan vara att använda sig av systemet i kampen mot detsamma. Cohen och Taylor kallar detta kampanj (orig. campaigning). I syfte att nå förbättring och motverka nedbrytning skriver man klagobrev till myndigheter och använder på andra sätt systemets inbyggda medel. Klagomålen kan gälla individuella problem såväl som kollektiva. En viktig del är här att irritera de styrande (Cohen & Taylor 1972, s 134ff samt Lauesen 1998, s 187f). Som Lauesen (1998, s 176) lyfter fram kräver dock många legala medel som formella klagomål och juridiska processer tillgång till en bra advokat. På Vridsløselille löste fångarna detta genom en gemensam fond vars syfte var att hjälpa till just vid rättsprocesser mot fängelset.

Genom denna kverulans som strategi hävdas egenvärdet. Om svar krävs från kriminalvården innebär kampen dessutom högre omkostnader för fängelset, vilket är effektivt då fängelset liksom många andra offentliga institutioner brottas med sparkrav och dålig ekonomi. Ett konkret exempel Lauesen ger på ekonomisk skada var då Vridsløselillefångarna vägrade att handla mat från den aktuella handlaren eftersom priserna inne i fängelset var betydligt högre än utanför. Då pengarna räckte till så lite krävde de att få lagad mat istället, vilket medförde betydligt högre kostnader för fängelset. Efter fyra veckor byttes handlaren ut. Likartade idéer som Lauesen tar upp är att skicka hem de privata kläder fångarna använder och istället kräva fängelsekläder (Lauesen 1998, s 178f).

3.2.3 Kravaller

Eamonn Carrabine (2004) delar in fängelseprotester i övergripande historiska epoker och menar att slutet av 1800-talet och början av 1900-talet kännetecknades av individuella rymningsförsök. Första storskaliga fängelsekravallerna i England ägde rum 1932. Från 1920- och fram till tidigt 1960-tal handlade kravallerna om kritik mot maktmissbruk och var till stora delar spontana. Perioden från mitten av 1960-talet fram till 1970-talet karaktäriserades av mer organiserade uppror där syftet ofta var medvetandehöjande och handlade om att knyta ihop den egna situationen med den för andra förtryckta grupper. Nu fanns också stort stöd utanför murarna. Fångarna var mycket aktiva i många

olika länder, enbart vintern 1971-72 inträffade mer än trettio fängelsekravaller i Frankrike. Fokus låg inte längre enbart på maktmissbruk utan på makten i sig (Carrabine 2004, s 9ff).

Joycelyn M Pollock beskriver situationen i USA där fängelsekravaller sker med jämförelsevis hög frekvens. Det är, som Lauesen (1998, s 137) påpekar, viktigt att ta hänsyn till de stora skillnaderna mellan nordiska och amerikanska fängelseförhållanden men något ska ändå nämnas om situationen i USA:s fängelser. I Attica tog fångarna över fängelset 1971 i syfte att få igenom sina krav. Kraven kom enligt författaren till stor del från uppror i Kalifornien och inkluderade vardagskrav såsom bättre mat och mer meningsfull sysselsättning. En av fångarna som refereras av Pollock (2004, s 70f) menar att upprorets kärna handlade om en önskan att behandlas som människor. Återigen alltså en kamp för människovärdet.

3.2.4 Synliggörande

Kampen är, menar Lauesen, till stora delar en kamp mot ordningen och disciplinen, där fängelsets monotoni bryts genom strejker och vägran att gå in. En viktig del är att synliggöra oordningen, vilket sker exempelvis genom att skräp kastas genom fönstret och papperskorgar hamras på. I synnerhet då fångar som en följd av konflikter blivit isolerade fungerar detta sammanhållande, men också genom att grannar och förbipasserande noterar oordning och undrar. Eftersom fängelset skräms av synlig oordning är detta en verkningsfull strategi som dock bestraffas hårt. Synlighet är central, utöver kaoset lyfter Lauesen också fram medial synlighet (Lauesen 1998, s 173ff).

Även texter kan verka synliggörande. Redan 1950 utbröt kravaller på fängelset San Quentin i Kalifornien, USA. Kort därefter genomförde fångarna en sittstrejk med bland annat med krav på ljus hela natten, bättre mat och längre träningstider. De sistnämnda var vanliga reformkrav medan kravet på ljus i kombination med krav på bättre pennor enligt Cummins (1994, s 2) kan förstås som förebådande 60-talets ökade synlighet.

3.2.5 Strejker

Till de mest organiserade kampmetoderna hör strejker, såväl arbets- som hungerstrejker. Men flera skribenter lyfter, liksom nämns i teorikapitlet liksom Mathiesen (se teori), fram att arbetsstrejker inte är särskilt verkningsfulla inne på fängelser.

Den första strejken hölls 1969 mot att extrapermissioner inte gavs för att ge fångar möjlighet att delta vid KRUM:s årsmöte. Detta var en dagslång arbetsstrejk. Enligt Edling (2004, s 56) strejkade 95 % av Halls fångar och konsekvensen för fångarna var en extra månads fängelse. Kort därefter beslöt sig fångarna på Österåker för att hungerstrejka eftersom de hade tröttnat på försämringar och begränsningar av förtroenderådets verksamhet. Man åtföljdes snart av en rad fängelser, däribland Hall som efter en omröstning beslöt att delta. Också fångarna på kvinnofängelset Hinseberg deltog i

strejken, vilket Edling lyfter fram som viktigt för att många manliga fångar slöt upp.[6] Till sist var ett stort antal fångar ute i strejk, enligt Edling 2600 stycken[7] (Edling 2004, s 59f). Joanna Carlestål (2011, s 12) visar dock att siffrorna skilde sig åt beroende på sida, enligt kriminalvårdens räkning deltog 1889 fångar.

Strejkerna fick inledningsvis stor medial uppmärksamhet men efterhand slutade de att vara nyhetsstoff. Kriminalvårdsstyrelsen (KVS) lärde sig också att motarbeta fångarna, exempelvis genom att isolera dem från varandra genom isoleringsceller och från omvärlden genom att undanhålla information kring hur strejkerna rapporterades om på utsidan. Hårdast drabbade av repression var de som definierades som strejkledare vilka flyttades runt mellan anstalter och isolerades kraftigt (Nestius 2004, s 34f). Och av strejken blev inte mycket konkret. De centrala förhandlingarna strandade och fångarnas krav manipulerades bort (Mathiesen 1972, s 52ff). Edling (2004, s 63) betraktar dock strejken som en propagandaseger och en seger för fångarnas självkänsla.

På grund av repressionen och avsaknaden av hotreaktion använde fångarna på Vridsløselille symboliska endagsstrejker samt förstörelse av arbetsmaskiner i sin kamp mot tvångsarbetet. Denna strategi leder ofta till isolering, vilket gör den verkningsfull då inget arbete får utföras i isoleringen, men lön kommer likafullt. Men isolering, för övrigt en effekt av flertalet motmaktsstrategier som ju betraktas som regelbrott, innebär förutom att vara en påfrestning på den person som isoleras också att kollektivet splittras, vilket försvårar skapandet av en motmakt (Lauesen 1998, s 176).

3.2.6 Specifika problem med kamp på fängelser

Utöver de problem med repression som tagits upp under ovanstående rubriker lyfter Lauesen upp solidaritetsproblem. Framförallt gäller detta korttidsfångar som i och med att de tilldömts korta straff kan sitta av dem och hoppas komma ut lite snabbare. De fångar som dömts till längre straff har ju mer att vinna på att kämpa för förbättringar (Lauesen 1998, s 201). Individuella strategier hos fångar som till varje pris vill nå frihet försvårar den kollektiva kampen (ibid., s 183). Även narkotikan ställer till det för solidariteten mellan fångar. Därför drev fångarna på Vridsløselille kampanjer mot narkotikan (ibid., s 156).

---

[6] Edling skriver (2004, s 60) att ”[i]nte en fånge med hedern i behåll kunde vägra strejka när nu också tjejerna solidariserade sig med fångarna på Österåker.” Jag antar att fångar i detta citat alltså syftar på manliga fångar.
[7] Medelbeläggningen på landets fängelser var under denna tid omkring 4400 fångar (Nilsson 2002, s 203)

4. Metod

4.1 Textanalys

En viktig fördel med textanalys jämfört med andra kvalitativa metoder såsom intervjuer och observationer är att det möjliggör studier över tid. Texten i sig förändras inte i takt med utvecklingen. Däremot förändras tolkningen av den i takt med att samhället förändras (Bergström & Boréus 2000, s 166). Jag kommer att diskutera tolkningsproblem mer ingående i kommande delar.

Denna uppsats utgörs av en kvalitativ innehållsanalys. Innehållsanalys tycks ofta vara kvantitativ, se t.ex.Bergström och Boréus (2000) som i sitt kapitel om innehållsanalys enbart diskuterar kvantitativa analyser. Med en frågeställning som snarare syftar till att studera förekomsten av krav och kritik i Hallbladet skulle en kvantitativ metod vara rimlig. Men det enda möjligen kvantitativa i denna uppsats är *Bilaga 1* där varje årtiondes första studerade nummer (samt för den sista tidsperioden även det sista numret) summeras. I uppsatsen lyfter jag i övrigt enbart fram kritiska synpunkter och krav. Syftet är att studera krav och kritik, *där detta förekommer*, inte *hur ofta* det förekommer.

Jag söker efter bakomliggande teman och utför därmed en tolkning av texten, i enlighet med Brymans (2002, s 368) diskussion om kvalitativ innehållsanalys. De teman jag letar efter är inte fixerade på förhand utan har växt fram under läsningen, enligt Bryman (ibid.) en skillnad gentemot kvantitativa innehållsanalyser. Liksom för andra kvalitativa analyser står tolkningen i centrum. Även om andra inslag finns ligger mitt huvudsakliga fokus på en avsändarorienterad tolkningsstrategi, där bl.a. kontexten är relevant (Bergström och Boréus 2000, s 28). Men i centrum står inte enskilda individer. Istället är positionen det centrala. Huruvida en person talar i egenskap av fånge är viktigare än hans namn.

4.2 Material och urval

Fler tidningar än Hallbladet har utgivits på Sveriges fängelser, men Hallbladet är den som utkommit under längst tid. Tidningen startades redan 1943 och gavs därefter ut obrutet till nedläggningen 1984. Med anledning av Hallbladets höga kontinuitet anser jag den bäst lämpad för en studie som syftar till att undersöka förändring över tid.

Mitt urval har varit alla nummer vart femte år. En studie av alla nummer blir alltför mycket material för en uppsats av detta omfång, men med några tidningar i följd ökas möjligheten att hinna ta del av debatter och diskussioner i olika frågor. Samtidigt innebär detta att slumpen ges en plats i undersökningen. Det finns naturligtvis ingenting som säger att något som diskuteras intensivt 1954 även diskuteras 1955, vilket alltså innebär att jag missar diskussioner som skulle vara intressanta för

denna uppsats. Detta är något läsaren måste vara medveten om och uppsatsen kan förslagsvis ses som en startpunkt för en möjlig större undersökning.

Ett materialproblem är att eftersom Hallbladet under den aktuella perioden var stencilerad istället för tryckt har Kungliga Biblioteket inget arkivansvar. Endast årgången från 1945 är komplett. I de fall där färre än två nummer funnits från ett visst år har jag även läst numren från året därpå. Detaljerad lista över studerade tidningar återfinns i referenslista. Kanske än mer problematiskt är att uppgifter om hur många nummer som utgivits varje år av samma skäl inte heller finns att tillgå. En kvalificerad gissning är 4-6 nummer/år för alla studerade årgångar utom 1945, då 10 nummer utkom. Gissningen är baserad på när på året tidningarna utkommer samt hänvisningar till tidigare nummer i de studerade tidningarna.

4.3 Tillvägagångssätt

Inledningsvis provläste jag några nummer från olika perioder för att skaffa en överblick av vilka frågor som stod i fokus. För att få perspektiv inkluderades i detta skede också några nummer från 1970, ett år utanför undersökningen. Utifrån denna provläsning noterade jag förekommande teman. Såväl dagskrav som mer principiell debatt inkluderades. Definitionen av vad som menas med krav och kritik är bred, och inkluderar exempelvis humoristiska betraktelser med kritiserande underton och liknande halvt dold kritik, detta för att fånga upp så mycket som möjligt av det som nått igenom censuren. Därefter läste jag numren från pärm till pärm och noterade systematiskt vilka krav och kritiska synpunkter som framfördes. I samband med detta skrev jag också upp en mängd citat ur artiklarna som berörde de olika temana. Genom läsningen framkom successivt nya teman, varför jag har läst igenom artiklarna ytterligare två gånger, både kronologiskt och ickekronologiskt (dock alltid årgångsvis).

Då jag anser det vara omöjligt att närma sig en text förutsättningslöst har detta heller inte varit min ambition. Tvärtom har mina teoretiska perspektiv liksom den tidigare forskningen jag läst bidragit med möjliga perspektiv att undersöka. Jag har dock försökt att vara öppen även för andra uttryck för krav och kritik än de mot bakgrund av forskningen förväntade. Då i synnerhet början av den undersökta perioden – ett mansfängelse år 1945 – är långt ifrån min egen verklighet har jag ansett det viktigt att skaffa mig kunskap om kontexten. Avståndet till den undersökta perioden är ännu en anledning till varför jag letat brett.

4.4 Validitet och reliabilitet

Validiteten handlar om huruvida det jag avser att mäta också verkligen är det jag mäter. Här måste jag klargöra vilken information jag anser möjlig att få genom att läsa Hallbladet. Foucault (2002,

s 96) påpekar att makten inte bara är repressiv och censurerande. Men den är trots allt *också* detta, vilket kanske blir allra tydligast på ett fängelse. Tidningen är under den undersökta perioden kontrollerad av ledningen, vilket gör att jag inte kan veta huruvida de frågor som drivs i tidningen speglar en verklighet på fängelset eller om vad som släpps igenom är en effekt av mer eller mindre stark censur. Censuren är inte alltid lika uttalad som i inledande årgångar men finns troligen där under hela perioden. Även om direkt censur skulle saknas måste även risken för att drabbas av repression tas i beaktande.

På 1970-talet har fångarna tagit över tidningen och den blir då så radikal att den t.o.m. förbjöds att spridas utanför Hall (Eriksson 1976, s 114). Huruvida den radikala politik som märks då inte varit formulerad tidigare eller om den tystats är omöjligt att svara på genom min studie. Detta är inte heller min frågeställning. Jag är enbart intresserad av att se vilka krav och vilken kritik som återfinns i Hallbladet. Min förhoppning är att detta anses intressant i sig, som en del i att försöka ”synliggör[a] försummade eller osedda delar av verkligheten” (Eliasson 1995, s 118).

Reliabilitet i form av intersubjektivitet är enligt min mening omöjligt i denna typ av studie då ju textanalys handlar om tolkning. Grunden för min tolkning är den kunskap jag har tillägnat mig i frågan tillsammans med mina teoretiska perspektiv. Till skillnad från vad som möjligen kan vara fallet för viss kvantitativ forskning är alltså intersubjektiviteten låg. Som ett komplement till ovanstående empiristiskt ideal lyfter Bergström och Boréus (2000, s 37) fram genomskinlighet och att argumentationen är välgrundad. Det är min förhoppning att jag lyckats vara tydlig med tillvägagångssätt och perspektiv som spelar roll för tolkningen. Jag har också valt att infoga en stor mängd citat för att möjliggöra för läsaren att bedöma min analys.

Intrasubjektivitet handlar om att jag själv bedömer texterna på samma vis oavsett trötthet, humörsvängningar och andra yttre faktorer (ibid.). Då undersökningen handlar om att öppet söka efter teman snarare än att räkna ord är tolkningsproblemen uppenbara. Min strategi för att hantera detta har varit att läsa igenom texterna flera gånger, samt att vid en av läsningarna studera årgångarna i ickekronologisk ordning, detta för att inte få olika resultat vid den studerade periodens början och slut.

4.5 Etiska överväganden

Eftersom fångar är en utsatt grupp i samhället blir etiska överväganden här än mer nödvändiga än vid studier av andra grupper (Nilsson 2002, s 56). Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (2002) beskriver fyra grundkrav: informationskrav, samtyckeskrav, konfidentialitetskrav och nyttjandekrav.

Samtyckeskravet och nyttjandekravet faller vid en undersökning av denna typ, liksom informationskravet. Avseende konfidentialitetskravet är framträdande med namn en diskussion som förs i flera nummer av Hallbladet, där en del fångar menar att media alltid tar för givet att den dömde inte vill visas upp med namn och bild, trots att många kanske skulle vilja detta. Synlighet är dock något som måste väljas aktivt – även retroaktivt – och därför, men framför allt på grund av att mitt fokus inte ligger på enskilda personer kommer jag inte att nämna namnen på de fångar som skriver i/skrivs om i tidningarna. Myndighetspersoner som förekommer i tidningarna kommer dock inte att anonymiseras, dels eftersom synlighet ingår i myndighetsuppdraget, dels för att personerna ifråga är viktiga för förståelsen.

5. Resultat

Följande del börjar med en kort presentation av Hallbladet. Därefter sker redogörelsen periodvis. Varje tidsperiod inleds med en kriminalpolitisk kontextualisering vilken följs av situationen för Hallbladet såsom den kunnat utläsas ur tidningarna. Därefter redovisar jag tematiskt de krav och den kritik som varit synlig i tidningen under respektive period.

5.1 Hallbladet

Hallbladet som är den äldsta av fängelsetidningarna startades 1943 av Gunnar Marnell, dåvarande assistent vid Hall (Rudstedt 1994, s 128). Han var redaktör och ansvarig utgivare och tycks ha varit tämligen enväldig gällande vilka artiklar som togs in (mer om detta nedan). Under lång tid var Hallbladet alltså en tidning som styrdes av personalen på Hall och under denna tid finns i princip ingenting skrivet om tidningen. I slutet av 1960-talet hände desto mer. Rune Eriksson skriver om Hallbladet i boken *Riv alla kåkar* från 1976 att tidningen som började som ett ”beskedligt organ” som stöttades uppifrån utvecklats till ”[d]en mest ohöljda tidningen här i Sverige, den som innehåller den fränaste samhällskritiken och som har det naknaste klarspråket gentemot maktens administratörer” (Eriksson 1976, s 112). Men under den här studerade perioden är tidningen alltså kontrollerad av fängelseledningen.

5.2 1940-tal: Tidsfördriv och interneringskritik

5.2.1 Kriminalpolitisk kontext

I Sverige hade bygget av vad som brukar kallas välfärdsstaten påbörjats under 1930-talet. 1938 slöts Saltsjöbadsavtalet mellan LO och dåvarande SAF i ett försök att överbrygga de klassmotsättningar som kommit till blodigt uttryck i Ådalen 1931. Den politiska makten, under lång tid dominerad av

socialdemokraterna med stödpartier, fick som uppgift att administrera och dämpa kapitalismens konjunktursvängningar. Det handlade alltså om samarbete och konsensusperspektiv på samhället istället för klasskonflikter (Andersson & Nilsson 2009, s 67f).

En rad reformer genomfördes på kriminalpolitikens område, med syftet att lindra de negativa effekter som man ansåg fängelsestraffet ha. Så få som möjligt skulle placeras i fängelse och för dem som redan befann sig där infördes obligatorisk villkorlig frigivning och permissioner för att underlätta återanpassning. Drivande på detta område var bland andra Karl Schlyter, justitieminister 1932-1936. Även om tiden som justitieminister var kort påverkade Schlyter utvecklingen under lång tid därefter genom att på andra håll vara centralt kriminalpolitiskt placerad (ibid., s 73ff).

Av särskilt intresse för min studie är interneringsstraffet eftersom Hall till stora delar var en interneringsanstalt. Interneringsstraffet användes 1927-1981 och innebar att fången tilldömdes ett straff på ett minsta antal år (1-12). En slutgräns saknades däremot, fången fick ansöka om detta hos Interneringsnämnden, en särskild myndighet (NE 1992 ”internering”).

Hall grundades 1940 med Håga som en separat avdelning för sinnessjuka. Normalt hade fången vid ankomsten till Hall först suttit av en fjärdedel av den minsta utdömda fängelsetiden på Norrköpingsanstalten som var centralanstalt. De som kom till Hall var de som ansågs lämpade för vård i den relativt fria form som fanns på anstalten. Arbetet som utfördes på Hall förlades för dem som ansågs klara av det utanför murarna, framförallt inom jordbruket (Rudstedt 1994, s 116ff). Direktör för Hall var under denna tid Gunnar Rudstedt.

5.2.2 Makten över tidningen

Under huvuddelen av 1945 är assistenten Gunnar Marnell redaktör och ansvarig utgivare. Vikarierande redaktörer/ansvariga utgivare är Eivind Wogenius (1945:2, 3) och Åke Danielsson (1945:7), bägge assistenter. Ingen redaktion finns angiven i någon av tidningarna och jag antar därför att fångarna inte var med och bestämde vilka artiklar som skulle tas med i tidningen.

Tidningen är kraftigt redigerad och ett flertal artiklar diskuterar just hur ”[r]ed:s skugga vilar över alla bidrag lite för mycket” (1945:1). ”Att saxen är i bruk skall inte förnekas” skriver Gunnar Marnell själv (1945:1). Några nummer framåt har tydligen artiklar i Hallbladet vållat bråk (under annan redaktör) trots att Marnell själv trodde att tidningen var ”anstötligt fromsint”. Av detta dras slutsatsen att ”redaktörssaxen inte heller i fortsättningen skall rosta!” (1945:4). Som synes är tidningen censurerad, men diskussioner kring censuren släpps fram. Censuren är alltså inte total.

5.2.3 Allmänt om tidningens innehåll

Tidningen innehåller under den här tiden mycket kultur, såsom t.ex. dikter, noveller, recensioner av filmer och uppträdanden på Hall samt en hel del tävlingar. Artiklar om schack, sport, vitsar, och

information om kommande matsedlar eller underhållningsprogram är också vanligt. Endast ett fåtal artiklar ger uttryck för krav och kritik. Hallbladet är vid den här tiden en bildad underhållningstidning för tidsfördriv. Redogörelse för innehållet i årets första nummer återfinns i *Bilaga 1*.

5.2.4 Krav och kritik

Internering

De kritiska synpunkter/krav som förs fram av fångarna gäller framförallt Interneringsnämnden. Nämnden anses av fångarna vara godtycklig och man raljerar gärna över den i skämtteckningar och dikter (1945:6 samt 1945:9). Bland annat kallas den ”våran älskade Nämnd” (1945:8). Den är ett tacksamt område för krönikören, som t.ex. skriver: ”Annars är tiden lång. I all synnerhet för dem som varit uppe hos Nämnden. För många har den blivit ’ännu’ längre.” (1945:6) I en annan krönika beskrivs att

> Nämnden har varit här. Om några fläskben utdelades, är jag i ovetskap om. Nog har jag hört, huru en och annan ’sa sin mening till de höga herrarna’, huru ’uppskrämda och handfallna de blev’ o.s.v., men jag har inte hört att de blivit så ’rädda’, så att det urartade till någon extramuckning.” (1945:1, art 3)

Nämnden anses alltså förutom godtycklig också vara mycket hård i sin bedömning. I ovanstående citat anas också att nämnden faktiskt fått kritik av arga fångar.

Kopplad till kritiken mot interneringsnämnden är kritiken mot interneringsstraffen i sig: ”Vi går i samma ovisshet om vår ’muckning’ dag efter dag, och ju närmare vi kommer målet för våra önskningar och tankar – att bliva utskrivna sedan vi gjort vårt – desto ovissare bli vi” (1945:7).

Fångarna får stöd i sin kritik från Marnell som uttrycker sympati med dem som inte tror på sin frihet förrän de verkligen är utanför fängelset. Han skriver om behovet av att kunna planera sin tid, med hänvisning till en fånge som sagt att ”[e]n löpare vill bra gärna veta, om målsnöret är spänt vid 100, 1500 eller 5000 m” (1945:4).

Den enda positiva artikeln kommer från vikarierande redaktör Åke Danielsson. Han beskriver hur ett sammanträde han deltagit på gick till och menar att nämnden verkligen diskuterar var och en av fångarna ingående och inte alls är så godtyckliga som många av fångarna menar (1945:7).

Återfall och studier

Kritik mot fängelsets oförmåga att förebygga återfall märks under hela den studerade perioden. En artikelförfattare anger problemet till det arbete som fångarna utför på fängelset:

> Det finns väl knappast någon, som lämnat anstalten, utan att ha den tanken: jag skall försöka att inte komma tillbaka. Att de flesta inte kunnat hålla denna föresats, beror utan tvivel till stor del på det arbete, som tilldelats dem samt brist på kunskap och fackkännedom (1945:3).

Artikelförfattaren har ett konkret förslag, nämligen att fångarna även får lära sig teori inom det valda yrket och att de får använda arbetsinkomsten för studieavgifter (1945:3). Direktör Rudstedt

svarar direkt att man ofta märker att fångarna har snabbt övergående studieintresse och förmanar dem att de måste förstå att studier innebär möda och att han därför förordar långsamhet (1945:3). De studier som efterfrågas rör ofta rena yrkesutbildningar (t.ex. 1945:4).

En annan fånge fokuserar på samhällets syn på den brottsdömda:

> När det gäller förut straffade personer, så tycker jag därför att det inte alls är så märkvärdigt om det är några som återkommer, ty det är nu inte så lätt för en frigiven, som dagligen under en längre tid fått höra eller på annat sätt fått veta, att han är en mindervärdig människa, att acklimatisera sig ute i den fria världen.(1945:10)

Humor som försvarsstrategi

Humoristiska inslag med kritiserande undertoner förekommer. En fånge diskuterar till exempel vad man kan skriva till ”fästmön eller frugan” så att hon inte avskräcks från att besöka och kommer fram till att ”[o]mkring logementsbyggnaden finns det en stor fin park. Runt parken löper ett fem meter högt vindskydd, så att det är alldeles dragfritt innanför” (1945:4). I en skämtannons under rubriken ”F Ö R L O R A T”: kan man läsa ”Friheten (förlor. v. 14-tiden å pingstafton)” (1945:5).

Matfrågan

Maten är enligt den litteratur jag läst i ämnet en vanlig konfliktpunkt i fängelset. Under denna tid är matfrågan dock inte särskilt omdiskuterad, med undantag av några gliringar från krönikören där han skriver om hur en städare ”…meddelade, att vi inte längre kunde räkna på att ens få saltet till brödet. Tänk, om denna en fånges under alla tider alltid tillgängliga tröst skall tagas ifrån oss. Måtte vi få behålla vattnet” (1945:1). I nästa nummer skriver krönikören spydigt med anledning av fastetiden att på Hall fastar fångarna alltid, underförstått eftersom maten är så dålig (1945:2).

5.3 1950-tal: Fritidsverksamhet och kritik av straff

5.3.1 Kriminalpolitisk kontext

Under 1950-talet seglade ungdomsbrottsligheten upp som ett socialt problem, mot bakgrund av ungdomskravaller och ökad stöldbrottslighet. Stora diskussioner i media och på politisk nivå ägnades åt rymningar och missbrukade permissioner, mycket med fokus på de nya ungdomsfängelser som byggts. Problem som lyftes fram under denna tid var resursbrist inom kriminalvården, dålig samordning mellan olika delar av densamma samt bristande utbildning för personal (Andersson & Nilsson, 2009, s 82ff).

Gunnar Rudstedt är 1951 alltjämt direktör för Hall, men 1955 har han ersatts av Gunnar Marnell, d.v.s. samma person som i rollen som assistent startade Hallbladet.

5.3.2 Makten över tidningen

I de studerade numren från 1951 är Willy Jonasson som vikarierar för Marnell redaktör och ansvarig utgivare. Alltjämt en assistent således, men en redaktion har tillkommit. Ofta är det svårt att ta reda på vilka skribenter som är fångar respektive personal (det uttalas sällan explicit och är långt ifrån alltid självklart) men klart är att minst en person i redaktionen hela tiden är fånge, troligen fler. Detsamma gäller för de studerade numren från 1955. Då är assistent Paul Samuelsson ansvarig utgivare. Hallbladet får i ett inlägg kritik för att vara skriven över de intagnas huvuden, innehållet anses varken lättbegripligt eller relevant. Den kritiske fången får stöd i redaktionens Gallupundersökning som refereras i detta nummer. Där framkommer att en majoritet av de svarande tycker att tidningen är för torr samt att det står för lite om ”våra problem” (1951:1-2).

5.3.3 Allmänt om tidningens innehåll

1951 finns en stående spalt kallad “Our English Column”, med syftet att lära medfångarna engelska. Genomgående inslag under denna tid är schack, dikter, avtackning av personer som lämnar Hall (ofta från personal till annan personal), sport och kultur, framförallt film. Fritidsverksamheten tar mycket plats och en del debattartiklar återfinns. 1955 är sport, vitsar och dikter fortfarande återkommande ingredienser och fängelseprästen har en egen spalt. Tävlingar, berättelser och referat har minskat, liksom beskrivningar av klubbverksamheten. Däremot finns nu i varje nummer artiklar med krav eller klagomål från fångarnas sida.

5.3.4 Krav och kritik

Permissioner

Den samhälleliga diskussionen om permissioner avspeglas i Hallbladet under 50-talet. Ett återkommande inslag är något man kallar ”permometer”, en tabell som visar siffror kring hur många permissioner som beviljats och hur många som missbrukats (d.v.s. där fången inte kommit tillbaka i utsatt tid). En historisk översikt av åren 1947-1950 i nummer 1951:1-2 visar vilket också påpekas i både detta och det kommande numret att andel missbrukade permissioner har ökat. Vad som däremot inte kommenteras är den tydliga tendens till minskat antal beviljade permissioner som också kan utläsas av siffrorna.

En av dessa permometrar illustreras av en bild av hur situationen kan tänkas vara för tre personer som rymt vid en permission. Bilden låter förstå att detta inte är något att rekommendera, utan beskriver livet ute på gatan i kyla och blåst. Med viss reservation dock för en person som leende röker en cigarett (1951:3).

I en krönika ifrågasätts fördelningen av permissioner mellan olika fångar (1955:1-2). Direktör Gunnar Marnell svarar att permissionsreformen enligt honom kanske är den bästa reformen i fångvården men att rättvis fördelning inte går att uppnå, och menar att klagomål enbart är tecken på den ”[k]ungliga svenska avundsjukan”, för övrigt ett av Marnells återkommande uttryck (1955:1-2).

Lönekrav

1951 börjar enskilda fångar föra fram krav på höjda löner, i artiklar såväl som i dikter (1951:1-2, 1951:3). En fånge konstaterar att ”varufördyringen” i samhället nått även till fängelserna och ställer krav på att inköpsgränsen höjs. Han fortsätter:

> Dessutom borde snabbt vidtagas åtgärder för att arbetslönerna höjes. En sådan kompenserande löneförhöjning har skett i den öppna och fria arbetsmarknaden. D e n ä r n ö d v ä n d i g ä v e n h ä r ! ! ! ! (1951:1-2)

Direktör Rudstedt svarar direkt att han sympatiserar med kraven men inget kan göra p.g.a. nedskärningskrav.

Matfrågan

Samma fånge som kritiserade varufördyringen fortsätter med att konstatera att matfrågan måste prioriteras på statlig nivå eftersom maten annars blir alltför dålig. Han får direkt som svar från direktör Rudstedt att man i matfrågan kan överskrida summan som budgeterats till mat. Här finns tydligen handlingsutrymme för att undvika att maten blir sämre. Rudstedt motiverar detta med att

> [d]et besvär och den merkostnad, som det kanske medför att hålla standarden uppe, motsvaras mer än väl av de minskade orosanledningar, som en hygglig mathållning har till följd. Det finns ju så många irritationsanledningar på en anstalt, att man inte gärna vill öka på dem genom dålig och knapp mat. Sen är det ju en annan sak, att mången aldrig blir riktigt nöjd och belåten. (1951:1-2).

Samme fånge svarar: ”Tyvärr uppfattas en interns ordande om anstaltsförhållandena som kverulans – oavsett framställningssättet – speciellt om yttrandet fälls i matfrågan” och hävdar, tvärtemot Rudstedts åsikt, att maten verkligen är undermålig och har försämrats (1951:1-2).

Fritidsverksamheten

På 1950-talet tar fritidsverksamheten stor plats. Det mesta är troligen inte verksamhet som fångarna driver själva. Några exempel på vad som finns är idrottsklubb, bokcirkel, orkester och schackklubb. Engagemanget varierar och verksamheten utsätts för debatt. I synnerhet gäller detta filmklubben där en i personalen enväldigt tycks bestämma vilka filmer som ska visas. När han får kritik i form av ett öppet brev hänvisar han till att fängelseledningen förbjudit thrillers och liknande våldsfilmer, inte framförallt (enligt den ansvarige) för dess negativa effekter på fångarna, utan av omsorg om allmänhetens uppfattning. Ett annat problem som tas upp är marknadsekonomiskt – filmbolagen vill nämligen inte hyra ut filmer nyare än två år till fängelser (1951:3). Krav rörande sportverksamheten

som tycks mycket aktiv finns likaså. En fånge önskar nytt golv till pingisklubben och får direkt svar av Marnell som hänvisar till resursbrist även om han anser att frågan bör prioriteras (1955:1-2).

Förflyttning

Jag har inte stött på någon kritik mot att fängelset tvångsförflyttar fångar. Däremot kritiseras tillvägagångssättet av krönikören:

> Jag har sett med egna ögon huru smörpaket inlindas i gardiner i alla hast, och allt vara vräkts ned i kartonger utan att förvissa sig om det kommer fram oskadat, vilket det ju sällan gör. Varför icke ge den intagne chansen att få medtaga sina dyrbaraste och viktigaste ägodelar? (1955:1-2)

Återfall och fängelsets effekter

Diskussionen om återfall och situationen för frigivna fortsätter. En fånge önskar att Hallbladet tar upp hur svårt det är att få arbete efter fängelsestraffet (1951:3). Diskussionen drar igång på allvar 1955 då en fånge kritiserar de krav som ställs på den nyligen frigivne: ”Vad är nu frihet? – efter detta. Är det nu inte så, att det verkliga straffet börjar när vi lämnar anstalten bakom oss. […] Ja, vi vet ju alla, att det inte är så små fordringar som ställes på oss” (1955:höst). Han anser att resurser snarare borde läggas på att hjälpa de utskrivna till nystart istället för på nya anstalter och funderar över ett samband mellan antal anstalter och att fler tjänstemän får arbeten. Vidare berättar han om en grupp i Helsingborg som arbetar med att underlätta för frigivna fångar.

Även i följande nummer fortsätter debatten. En skribent påpekar att han inte vet varför människor börjar begå brott, men däremot: ”…jag vet något litet om varför man fortsätter att begå brott. Och svaret är mycket enkelt. Man räknas inte som medmänniska längre.” (1955:jul, art 2) Han fortsätter:

> Straffet som sådant förvärrar den straffades situation eftersom alla straff nödvändigtvis måste vara nedbrytande . Straffet verkar både direkt och indirekt, indirekt som genom folks allmänna inställning till en straffad.
>
> De flesta straffade är bittra och cyniska ’känslokalla’ människor, som ur social synpunkt måste te sig som rena mardrömmen. Det tråkiga är bara att det är straffet och inte brottet som gör människorna sådana. Har man en gång gjort bekantskap med svensk fångvård är man snart inne i en kretsgång, som är nästan omöjlig att bryta. (1955:jul)

Marnell svarar och tycks uppriktigt intresserad av inlägget samt föreslår samtalsgrupper mellan intagna och deras anhöriga efter utlandsmodell men påpekar också att ungefär hälften av Halls fångar saknar kontinuerlig kontakt med någon utanför Hall.

Medias roll

Ett öppnande av fängelset även för dem som inte har anhöriga sker bland annat i form av en diskussion som förts på fängelset om media. Vad som tycks vara en fånge refererar diskussionskvällen och skriver att en av journalisterna kritiserade fångvårdsstyrelsen för att de

mörklägger fångvården. Marnell svarade då att journalisterna är välkomna om de bara stannar en längre stund och talar med många. Artikelförfattaren anser det vara ”en bragd att få en ’diplomatins ringräv’ som direktör Marnell, att göra ett så klart uttalande” och avslutar artikeln med: ”Bland intagna var belåtenheten stor, ’detta var den första vård jag sett till i fångvården’, var ett yttrande från en åhörare” (1955:1-2). Marnells besked välkomnas i samma nummer även av vikarierande kuratorn som skriver en egen rapport från diskussionen.

Diskussion om förd kriminalpolitik

Den dominerande tendensen under denna tid är alltjämt att betrakta brottslighet ur ett individualpsykologiskt perspektiv. Detta tas kritiskt upp i Hallbladet ett par gånger, en gång av krönikören som undrar om den medicinska inriktningen verkligen är det bästa och en gång av en annan fånge som kritiserar den makt psykologerna har (bägge 1955:1-2).

5.4 1960-tal: Permissionsdiskussion och KRUM:s intåg

5.4.1 Kriminalpolitisk kontext

1965 infördes Brottsbalken, efter nästan 30 års utredningsarbete. Reformerna fortsatte, exempelvis genom en utökning av villkorlig frigivning. En särskild nämnd med huvuduppgift att bestämma om villkorlig frigivning för fångar med längre straff inrättades. I och med Brottsbalken slogs internering och förvaring ihop. Det tidsobestämda straffet fanns alltså alltjämt kvar (Andersson & Nilsson 2009, s 106f).

Som tidigare antytts innebar 1960-talet en stark vänstervåg där bland annat samförståndsandan ifrågasattes av radikala vänstergrupper. Under denna tid blev fokus alltså återigen på konflikter och klasskamp, liksom under tiden innan välfärdsstatsbygget (ibid., s 104f). En massiv kritik av fängelset inleddes där själva behandlingstanken ifrågasattes. Var problemet verkligen den enskilda brottslingen (psykisk sjukdom) eller kunde problemet snarare sägas ligga i samhällets strukturer? Tidigare hade tanken varit att rehabilitera fångarna tillbaka till det ”normala” samhället, nu ifrågasattes istället samhället (ibid., s 108). Lagen sågs inte som neutral utan dess uppgift ansågs vara att skydda de priviligierade, något som illustrerades av att den största gruppen fångar var dömda för stöldbrott, alltså kränkningar av äganderätten (ibid., s 115).

Redan tidigare hade fängelsets negativa effekter diskuterats, och denna kritik utvecklades. Begreppet prisoniseringseffekt myntades under denna tid och syftar på den skada en människa lider av att sitta i fängelse. Fängelset ansågs i sig skapa återfall (ibid., s 109f). Den här kritiken växer fram successivt under 1960-talet, framförallt under andra hälften av årtiondet. I följande avsnitt

studeras nummer från 1960 respektive 1965/1966. Då de sista studerade tidningarna utkom hade KRUM redan bildats.

Gunnar Marnell är fortfarande direktör för Hall medan generaldirektör för dåvarande Fångvårdsstyrelsen från 1960 är Torsten Eriksson, av Henrik Tham beskriven som KRUM:s huvudmotståndare (Tham citerad i Carlestål 2011, s 21). Hall genomgår förändringar vilket avspeglas i redaktions-arbetet. I en artikel beskrivs i förbifarten hur det varit problem med redaktionsarbetet under julen 1965 då ”Halls A-avd. blev helsluten avd. och redaktionsmedlemmarna bodde både på slutna och öppna avd. Och dessa får icke mötas. Öst är öst och väst är väst.. ja Du vet” (1966:pingst).

5.4.2 Makten över tidningen

Redaktör och ansvarig utgivare är varierande assistenter. 1960 finns en redaktion bestående av 2-3 personer. Under den här tiden är det inte helt lätt att veta om redaktionen består av fångar eller personal, eftersom många artiklar enbart signeras med fångnummer medan namnen på redaktionsmedlemmarna finns utskrivna i redaktionsrutan. 1965 består redaktionen av icke namngivna fångar under den gemensamma beteckningen ”Intagna vid Hall”. Även 1966 består redaktionen utöver ansvarig utgivare/redaktör enbart av fångar, som döljs bakom respektive fångnummer.

5.4.3 Allmänt om tidningens innehåll

I varje nummer från 1960 finns debattartiklar och artiklar där krav och/eller kritik uttrycks. Pyssel och kultur är inte vanligt längre, undantaget bokrecensioner. Reklam för Länkarna finns i båda numren. 1965/1966 blir de artiklar som redogör för någon slags politisk verksamhet tydligare. Fångarnas politiska krav finns återgivna i varje nummer, likaså debattartiklar. Korsord och dikter är återigen vanligt, medan sportartiklarna minskar. Fritidsverksamheten diskuteras, medan de klubbar vars rapporter var så närvarande under 1950-talet nu inte tar mycket plats.

5.4.4 Krav och kritik

Permissioner och avvikelser

Permissionsdiskussionen är nu riktigt stor. Till viss del handlar det om hur många permissioner som beviljas. En fånge anser t.ex. att trots att personalen är ineffektiv och byråkratin stor så är man ändå snabb med att avslå permissioner (1960:jul). Fängelsets direktör är av motsatt åsikt och menar att permissionerna är uppe i rekordantal (1960:jul). Men en större diskussion än denna är frågan om vems ansvar det är att stävja det missbruk av permissioner som åtminstone ledningen anser råda.

Bland fångarna är synsättet något splittrat. På framsidan av påsknumret 1965 kan man läsa följande meddelande från redaktionen:

> I detta nummer av HALLBLADET påpekas från högsta ort att permissionerna är i fara att utsättas för långtgående inskränkningar;
>
> Om DU är angelägen att bibehålla denna förmån oförändrad – och med tiden måhända utvidgad, om missbruk av permissionerna upphör – bör DU i DITT eget och vårt gemensamma intresse tänka på de följder indragna permissioner skulle få både för oss själva och våra anhöriga… (1965:påsk, tre punkter i original)

Inuti tidningen för dock redaktionen fram en rad mer eller mindre radikala motförslag på hur permissionsmissbruket ska minskas, som inte lägger ansvaret på fångarna utan snarare på ledningen. Man föreslår ett införande av kostnadsfria resor under permission och att fången ska informeras om samhällets prisnivåer samt tilldelas permissionspengar. Vidare tänker man sig intervjuer om hur fången planerar att spendera permissionen så att fångar utan anhöriga ska kunna få hjälp att kontakta frivilligorganisationer. Intervjun ska ske efter att beslut om permission fattats så informationen inte ska kunna användas mot fången. Beslut om permission ska fattas snabbare, och, kanske mest kontroversiellt, så ska permissioner beviljas med högre frekvens. Redaktionen hoppas att dess förslag ”tas emot i en positiv anda” och hoppas på debatt (1965:påsk). Och debatt blir det för svar inkommer direkt från direktör Eriksson. Klart och tydligt uttrycks att det är fångarnas ”gruppansvar” att få bukt med ”permissionsmissbruket”:[8]

> Permissionen är ingen ’rättighet’ utan en <u>förmån [</u>…] Styresmännen har här varit alldeles för släpphänta och de intagna har ej varit tillräckligt medvetna om sitt medansvar för att permissionerna ska få bestå. <u>Missbruken måste stävjas eftertryckligt.</u> Till dess så sker kommer permissionerna att fortgående inskränkas, möjligen helt falla bort. Visar de intagna den ansvarskänsla inför permissionerna, som är nödvändig för denna förmåns fortbestånd, kan de utvidgas. Men innan vi sett bevis på detta, kan vi inte resonera om några förbättringar. Kom igen, när vi har bevis för er goda vilja. (1965:påsk, understrykningar i original).

En redaktionsmedlem svarar att han är konfunderad över svaret. Han menar att fångarna inte betraktat permissionen som en rättighet utan vet att den är en förmån och instämmer i att missbruket måste stävjas. Lösningen anses dock inte vara restriktioner och han påpekar att ”[d]et ligger väl ändå i sakens natur, att vi inte själva kan komma med några drastiska förslag om inskränkningar i våra förmåner eller skärpningar av bestämmelserna” (1965:påsk). Då Eriksson hotar med att inte bevilja några permissioner funderar fången över hur den goda viljan rent logiskt ska kunna bevisas. Mot bakgrund av denna diskussion är det tveksamt om redaktionen själv fått besluta om texten på framsidan, eller om den hamnat där på order av t.ex. Halls direktör eller den ansvarige utgivaren.

På nästa sida återfinns det stående inslaget kallat permometer som visar att mycket få permissioner missköts. Detta kommenteras av redaktionen med att bollen nu ligger hos generaldirektören.

---

[8] Det är dock oklart om inlägget är skrivet av direktören själv, eller om Hallbladets redaktion citerar honom.

I permissionsfrågan anas en konflikt mellan Marnell och Eriksson. Den förstnämnde uttrycker i en intervju i samma nummer att han inte anser att permissionerna missbrukas i någon större utsträckning längre (1965:påsk). Eriksson är också betydligt hårdare i tonen än Marnell, som visserligen placerar ansvaret hos fångarna men ändå tycks mån om att permissionerna kvarstår. Marnell skriver ett år senare:

> För att vi skall kunna återfå de tidigare mera liberala reglerna för permissionsbeviljande, och för att – längre fram – kanske rent av få möjlighet till tätare intervaller för permissionerna, måste vi med gemensamma krafter återställa förtroendet. Det är därför nödvändigt, att var och en känner sitt ansvar i sammanhanget. Vårt mål är inte, så som X[9] utmålar det, en 'självkontrollerande grupp', som, under hot av sådana primitiva medel som 'kompanistryk', sköter sig. Men vi ser en djup och realistisk möjlighet i att de intagna som kollektiv måste bli medvetna om varandra på ett personligt och positivt sätt och känna ett medmänskligt ansvar – inte bara räkna med att personalen har skyldigheter. (1966:pingst)

Marnell uttalar i flera nummer att ansvaret framförallt ligger hos fångarna. Men framförallt hänvisar han till Torsten Eriksson och skriver att ”[d]en nya fångvårdschefen har i något sammanhang betonat, att det i grund och botten är de intagna själva som bestämmer om det skall bli möjligt att bygga ut med positiva åtgärder. Så enkelt är det och så svårt.” Han manar alla att sköta sig för varandras skull (1966:jul).

I anknytning till diskussionen om permissionsavvikelser finns frågan om rymning från anstalten. Halls sportklubb meddelar i ett inlägg att man vill utesluta några fångar ur klubben eftersom dessa har rymt från sportsalen. Motiveringen är att fångarna har svikit ett förtroende gentemot sina klubbkamrater samt att de riskerar att kamraterna drabbas av inskränkningar avseende fritidsaktiviteter. Man skriver:

> Som alla säkert förstår lägger sig Sportklubbens styrelse inte i om det blir strömhopp över muren eller om andra legala flyktvägar användes. Att sköta bevakningen på anstalterna är personalens sak och inte vår. (1960:jul)

Med ”legala flyktvägar” tycks menas sådana som inte är inom områden där fångarna har mer inflytande. Det senaste citatet tyder på en tanke om olika intressen hos fångar och personal. I just detta fall handlar det om fångarnas intresse av frihet (rymning) och personalens intresse av säkerhet.

Klagomål på personal och byråkrati

Byråkratin på Hall tas upp på flera vis. En fånge önskar ökade öppettider på och större möjlighet till kontakt med kamrerarkontoret som har hand om fångarnas pengar. Samme fånge efterfrågar snabbare postgång då brevkontakter med anhöriga poängteras vara enda kontaktmöjligheten för många (1960:5-6). Kommunikationsbristerna kritiseras humoristiskt av en annan fånge:

> det förefaller en lekman litet underligt att en blankett på c:a 13 x 20 cm under sin högst 200 mtr långa färd kan gå upp i ett intet, när ett litet kort som är en femtedel så stort kommer rätt

[9] Marnell svarar på ett debattinlägg från en fånge i ett tidigare nummer som tyvärr inte finns tillgängligt på KB.

> om det så sänds ifrån Kina eller Nya Zeeland. En specialitet på Hall är i alla fall blankett och postgången. Men det kanske resoneras som så, att det är bättre med usla kommunikationer än kommunikationer med usla. (1960:jul)

Redan på 1950-talet (1955:höst) kommer kritik mot att många som arbetar inom kriminalvården inte anses platsa, något som återkommer på 1960-talet. En kritisk bok om brittiska fängelser utkommer 1960 och recenseras av vad jag tror är en fånge. Han beskriver att bokens författare menar att fängelsets mål borde vara reformering av fången, något som dock anses brista, mycket på grund av personalen. Artikelförfattaren hoppas att boken kan bidra till en humanare syn på fången och hoppas att den kommer att leda till nya erfarenheter även för svensk del (1960:jul). 1966 påpekar en skribent att rekryteringen måste bli bättre och att personalen inte borde bytas ut så ofta, samt vara lättare att få träffa. Assistenterna måste också visa respekt för fångarnas människovärde, nu anses de uppträda ”omoget och en aning nonchalant” (1966:pingst).

Bristande fritidsverksamhet

Om tidningarna från 1950-talet ägnar stort utrymme åt klubbrapporter ägnas motsvarande utrymme under senare delen av 1960-talet snarare åt att kritisera bristen på verksamhet. Viss vanmäktighet märks på området:

> Men det är ju klart att man skulle vilja göra något. För det här håller ju inte. De här jävla livet menar jag. Man blir ju alldeles nersnöad till slut (1966:pingst).

Annars framförs också kritik i form av syrliga slängar, t.ex. då man från redaktionens håll kommenterar att vinnarna i korsordstävlingen inte kommer från andra anstalter än Hall och Håga: ”Kan det möjligtvis förhålla sig så, att dessa anstalter [d.v.s. övriga, min anm.] har annat än korsordslösning på sitt fritidsprogram?” (1966:pingst).

En fånge rapporterar om situationen på anstalten i Karlstad där han sitter. Han beskriver att de ibland får titta på film men väldigt sällan framförs liveakter. Varken kurser eller samtalsgrupper finns i fängelsets egen regi. Redaktionen tackar för brevet och berättar att de anser situationen på Hall vara ännu sämre. I samma nummer får fången svar av föreståndaren för Karlstads anstalt som har en helt annan bild, där han menar att många studerar och att programverksamheten är utbredd. Slutklämmen blir: ”Men X m.fl. (och jag själv) kan alltid hoppas och tro – en inte oäven början för reformatorisk verksamhet.” (1966:pingst) Ett inte helt klart besked.

Filmverksamheten kritiseras av en fånge som framför kravet att en filmkommitté ska tillsättas för att besluta om vilka filmer som visas. Argumentet är att fångarna själva betalar för filmen och då är det ”oriktigt” att fritidsassistenten (d.v.s. en av de anställda) bestämmer själv. I samma nummer inkommer svar från fritidsassistenten som föreslår att en av fångarna samlar in önskemål om filmer från övriga, vilka sedan ska beaktas. Att lämna över ansvaret till fångarna vill han däremot inte. Liksom på 1950-talet får man bara hyra gamla filmer (1960:jul). Filmdiskussionen återkommer

1966 då en socialsekreterare ifrågasätter de enligt honom dåliga våldsfilmer som visas på Hall. Möjligen är detta en effekt av att den ansvariga assistenten tagit intryck av fångarnas önskemål. Socialsekreteraren får svar från assistenten som försvarar filmvalen och påpekar att det finns annan kultur än finkultur (1966:jul).

Återfall och fängelsets effekter

1966 fortsätter den tidigare nämnda diskussionen om kriminalvårdens effekter och brottslighetens orsaker. En fånge menar i ett öppet brev till anstaltens direktör Marnell att Marnell enbart talar om individuell vård när det passar honom och då för att motivera ojämlik behandling. Författaren menar att de krav som ställs på en fånges skötsamhet är orimliga, eftersom de flesta inte kommer till fängelset efter ett skötsamt liv undrar han hur de ska kunna förväntas vara skötsamma när de skrivs ut. Bakgrunden är den så kallade prövomånaden som innebär att vid misstag inom en månad efter frisläppande fängslas personen automatiskt igen. Fången menar att prövomånaden borde slopas och lyfter fram yrkesutbildning under anstaltstiden som ett medel för att motverka återfall, men detta arbete måste vara vettigt:

> Vad hjälper det oss att stå på Halls snickeriverkstad och göra lådor i flera år, vem tusan spikar lådor i det fria. Vi skall lära oss att arbeta heter det, ja det är rätt, men lär oss ett arbete att arbeta med i första hand, tänk framåt, tänk på den dag vi går ut. Det är då vi behöver ett arbete som vi kan och till detta kan anstaltstiden hjälpa oss (1966:jul).

Marnell svarar att de knappa resurserna gör det svårt att lyckas nå en känsla hos varje fånge av att hans behov uppmärksammas. Marnell förordar gruppsamtal och är positiv till frigång men påpekar bristande resurser även där. Angående prövomånaden blir Marnells slutsats att ”[h]årda krav kan också vara en stödkorsett” (1966:jul)

Samma fånge menar att fängelset inte motverkar brottslighet:

> Brott och brottslingar kommer alltid att finnas, vi stackare fyller trots allt en uppgift här i livet, vi skapar ju sysselsättning till många, det är ju polis, advokater, domstolar, fångvårdare och massor av folk har sin försörjning på brottslingar, det är endast för brottslingar som brott ej lönar sig. [10] (1966:jul)

Att öppna fängelserna

För Marnell är kontakten med människor utanför fängelset avgörande för återanpassning och han tar upprepade gånger upp frågan (t.ex. 1960:jul och 1965:påsk). Ett kritiskt perspektiv intas av en fånge som anser att svenska myndigheter borde studera USA och undrar om en eventuell svensk besöksorganisation verkligen kan räkna med stöd från myndigheterna (1966:pingst).

Ett exempel på ett mer öppet fängelse kommer från Gävle, där en artikel diskuterar att trots att inte mycket i kriminalvårdens utveckling är bra för de intagna finns ett positivt exempel på

---

[10] För kontextens skull bör här påpekas att en diskussion om brottsoffer inte var vanlig under denna tid. Själva termen uppstår inte förrän på 1970-talet (Andersson & Nilsson 2009, s 185).

Gävleanstalten. Där görs experiment i form av fritidsverksamhet där människor utanför fängelset blandas med fångar, exempelvis i form av en litteraturcirkel. Artikelförfattaren intervjuar en av de s.k. civila (kulturredaktören för Gävle Dagblad) som ingår i besöksverksamheten under ledning av Röda korset och han berättar att detta varit mycket lyckat och poängterar att det inte handlar om välgörenhet utan att alla deltagare haft stort utbyte av projektet. En viktig poäng är att allas åsikter värderas lika tungt, oavsett om personen är fånge eller akademiker utifrån (1966:pingst).

1966 dyker KRUM och RFHL upp för första gången hittills i de studerade tidningarna. De respektive organisationernas ordföranden presenterar sig och sina idéer (1966:jul). KRUM vill opinionsbilda för en helt ny kriminalvårdspolitik och utarbeta kontaktverksamhet inom och utom fängelserna (1966:jul). Men redan innan detta nummer var KRUM känt på Hall. Ett referat finns från en debattdag där fångar, Marnell och Eriksson diskuterade kriminalvårdens innehåll. Den senare argumenterade mot KRUM. Fången bakom referatet ser det faktum att diskussionen äger rum som en positiv utveckling för kriminalvården men skriver:

> Generaldirektör Eriksson framstod som diskussionens obestridlige segrare. Den som skriver dessa rader konstaterar detta med vemod [...] Generaldirektören visade sig icke tillhöra de troende vare sig i frågor rörande Krum, frigång eller lägre fängelsemurar (1966:jul).

6. Diskussion och analys

6.1 Utveckling utifrån kontext

Som jag skrev tidigare präglades 1940-talet av en konsensusinriktad samhällssyn (Andersson & Nilsson 2009, s 67f). Reformer genomfördes, bl.a. i form av permissioner (ibid., s 73ff). På 1950-talet diskuteras permissionsavvikelser som ett stort problem i samhället, vilket speglas i tidningarna. Men denna diskussion tar framförallt fart under 1960-talet. Här märks en tydlig utveckling. På 1950-talet diskuteras ojämlik fördelning av permissioner och att permissionsavvikelserna ökat formuleras som ett problem. På 1960-talet är permissionsdiskussionen stor, men nu märks tydliga konflikter i synen kring vems ansvar detta är. Till viss del beror dessa konflikter troligen på den nye generaldirektören som förespråkade en betydligt hårdare linje än Marnell som t.o.m. var positiv till KRUM:s arbete (se t.ex. Gahrton 2004, s 66f).

På 1940-talet är kritiken inte av ekonomisk karaktär, med vilket menas att de problem som lyfts fram inte framförallt kräver resurser för att lösas. På 1950-talet lyftes resursbrist upp som ett problem i den allmänna debatten (Andersson & Nilsson 2009, s 82ff). Detta märks i tidningarna i form av kritik mot dåliga löner, försämrad mat och ett önskemål om bättre golv. Ledningen hänvisar till resursbrist både för frågan om löner och golv, medan man väljer att prioritera

matfrågan. Även under 1960-talet hänvisas till bristande resurser även om det inte är lika vanligt förekommande.

Även dålig samordning och brister i personalens utbildning lyftes fram i allmän debatt på 1950-talet (ibid.). Personalen klagas inte på i de studerade tidningarna från 1940-talet och faktiskt enbart enstaka gånger på 1950-talet. Däremot kommer denna diskussion något försenad upp på 1960-talet. I anslutning till detta tas också problemet med byråkrati upp.

Slutet av 1960-talet innebar en radikalisering ute i samhället då brottsproblemet placerades hos samhället snarare än hos individen och lagarna diskuterades i termer av klasslagar. Man ansåg också att fängelset i sig skapade återfall (ibid., s 109ff). Det sistnämnda märks av i Hallbladet, men diskussionen är inte ny i tidningen. Redan 1945 uttrycktes ju att den som får veta att han är mindervärdig också har svårt att anpassa sig ute i samhället. Radikaliseringen märks däremot inte mycket av även om vissa tecken finns.

Ett exempel är i diskussionen om permissionsavvikelser. Marnell, som under denna tid är direktör på Hall argumenterar för att alla tillsammans ska hjälpas åt att motverka avvikelser. Även flera fångar uttrycker denna syn. Men budskapet är dubbelt, å ena sidan ska fångarna sköta permissionerna för att dessa inte ska dras in, å andra sidan konstateras flera gånger (både 1960 och 1965) att kontrollen på fängelset är personalens ansvar, inte fångarnas, och att de sistnämnda inte kan förväntas argumentera för något som motverkar deras egna förmåner. Här kan anas något av vad Lauesen (1998, s 65) skrev om fängelsevardagen som en kamp för utrymme. När sportklubben argumenterar mot att någon flytt från sportlokalen är detta problematiskt, inte för att rymningar i sig är något man vill motverka utan för att det skett på ett ställe där fångarna har mer inflytande. Problemformuleringen blir därför bristande solidaritet.

En skillnad som märks i den studerade perioden är *hur* kritiken framförs. I den första studerade årgången handlar det i stor utsträckning om satiriska gliringar, ofta från krönikören. Snarare än direkta krav är kritiken halvt dold bakom en humoristisk fasad. På 1950- och 1960-talen formuleras däremot explicita krav.

6.2 Utifrån teori

6.2.1 Foucaults fängelse

Jag skrev i teoridelen om fyra viktiga punkter i Foucaults förståelse av fängelset; isolering, arbete, tidsobestämt straff och panoptikon. Ett brytande av isoleringen är målet i diskussionen om permissioner, snabbare postgång och besöksgrupper liksom media på fängelset, d.v.s. en stor del av de diskussioner som förs.

Det tidsobestämda straffet diskuteras mycket under 1945, men försvinner därefter, något som förvånar då straffet alltjämt praktiseras tiden ut. Vad det beror på kan mot bakgrund av denna undersökning av censurerat material endast spekuleras om. Det skulle kunna handla om en verklig förändring av interneringsstraffet till antal utdömda eller mildare praktiserat. En annan förklaring kan tvärtom vara att det normaliseras och blir alltför självklart för att diskutera. Hallbladets redaktör uttrycker 1945 förståelse för fångarnas motstånd mot detta straff varför det också är tänkbart att han aktivt efterlyser texter i detta ämne. En tredje förklaring är att diskussionen fortsätter, dock inte just i de här studerade numren.

Övervakningen diskuteras förvånande lite, enda spåret är en diskussion om permissioner där flera fångar argumenterar emot en självkontroll på området. Kanske mest förvånande är att arbetstvånget inte diskuteras. Visserligen är diskussionen om att arbetet är meningslöst och inte förbereder för frigivningen stor men den handlar om just detta, att förbereda för frigivning. Kritik mot förekomsten av tvångsarbete förekommer inte under den studerade perioden.

6.2.2 Sykes fängelse

Avsaknaden av frihet tas upp återkommande, både i form av rörelse utifrån murarna och in samt i motsatt riktning. En diskussion rör dålig postgång där man poängterar att brevkontakten ofta är den enda kontakten som finns med anhöriga. Vidare påpekas att många fångar inte har anhöriga, och där tas frivilligorganisationer av olika slag upp som positiva exempel för att motverka denna brist. Diskussionen om vikten av permissioner är en särskilt livlig debatt rörande frihetsförlusten. Men Sykes skriver också om hur fången stöts ut ur samhället, moraliskt sett. Denna diskussion är återkommande under hela tidsperioden. Här sker en utveckling från ett konstaterande 1945 om att det inte är så lätt att återanpassas för den som anses mindervärdig till att straffet på 1950-talet anses bryta ner och leda till att människor får en dålig uppfattning om den straffade. Framme på 1960-talet anses fängelserna inte ens syfta till att motverka brott.

Den avsaknad av egendom som Sykes lyfter fram är inte särskilt förekommande. Enda kritiken som tangerar detta handlar om att fångar vid tvångsförflyttningar inte får med sina mest värderade ägodelar. Bristen på självbestämmande som Sykes noterade i sin studie märks tydligare, framförallt i argumentation mot överdriven byråkrati och medbestämmande kring fritidsverksamhet. Fångarna vill ha större inflytande över vilka filmer som visas, istället för att besluten fattas över deras huvuden. Även många av de krav som rör byråkratin kan tolkas i termer av självbestämmande. För fångarna framstår de långa beslutsvägarna och den ineffektiva postgången som just så underlig som lyfts fram av Sykes.

6.2.3 Mathiesens maskeringar av makten

Eftersom tidningarna innehåller svar från ansvarig personal både på Hall och andra fängelser och centralt på Kriminalvården kan något sägas om sättet man väljer att bemöta kritiken. Vissa gånger rör kommentarerna sådant som den svarande inte har möjlighet att påverka. Exempelvis gäller detta interneringsstraffet. Marnell svarar att han sympatiserar med kritiken och här finns heller inget han kan göra. Andra svar ligger däremot nära till hands att tolka som maskeringar av makten.

Tydligast är maskering genom att ses ovanifrån. Då fångarnas klagomål rör bristande resurser av olika slag blir svaret (från tre olika direktörer) att man sympatiserar med kraven men att resurser saknas. Och offentliga verksamheter lider verkligen ständigt under sparkrav. Samtidigt är detta ett sätt att maskera makten – en verksamhetschef har rimligen visst inflytande över budgetfrågor, vilket också märks i diskussionen om försämring av mat. Där finns plötsligt resurser. Chefen behöver dock, som Mathiesen (1982, s 59f) lyfter fram inte uppleva att hen har ett sådant handlingsutrymme. Även ett uttalat tvång märks av i filmdiskussionen då den ansvarige påpekar att ledningen förbjudit thrillers. Hos en fånge finns en insikt i hur makten kan maskeras genom att ses utifrån. Han påpekar att de olika rättigheter som råder på olika anstalter ”rör sig ju i de mesta fall om kanske bagateller från direktörernas sida sett men ej från våran sett” (1955:1-2).

Jag vill här göra några tillägg kring maktens maskeringar. De två första handlar om att ifrågasätta seriositeten hos den underordnade, dels genom att hänvisa till egentligen bristande intresse (man vill gärna bidra till ökade studiemöjligheter på fängelserna men tror att fångarna skulle tröttna fort), dels genom att avvisa klagomålen som kverulans (exempelvis genom att hänvisa till den s.k. svenska avundsjukan). Två andra sätt att dölja makten är genom att lägga över ansvaret på den underordnade eller formulera problemet som ett gemensamt intresse. Bägge dessa maskeringar är frekventa i permissionsdiskussionen.

6.3 Utifrån litteratur om 1970-talets fångkamp

6.3.1 Krav

Halls förtroenderåd skriver om sina krav i Hallbladet 1970:jan-feb. Dessa rör större möjligheter för fångarna att påverka innehållet i vårdtiden/straffet, ökad offentlighet i straffprocessen och individuellt utformad plan för frigivningen. Även om kraven inte formuleras på riktigt samma vis under den här studerade perioden handlar de om samma ämnen, vilket kommer att illustreras i det följande.

Mat, högre löner och bättre fritidsverksamhet är exempel på krav som syftar till att förbättra fängelsevistelsen. Att förbättra situationen för den frigivne löper som en röd tråd genom hela den studerade perioden. På 1940-talet vill man motverka återfall och lösningen blir ofta att yrkesutbilda

sig för att kunna ett arbete efter frigivningen. På 1950-talet fokuseras på hur stora krav som ställs efter frigivningen, liksom på 1960-talet, då också det meningslösa arbetet tas upp. Men parallellt med dessa dagskrav finns också en större diskussion. På 1940-talet lyfts fram att brottslingen stämplas som en mindervärdig människa. Det uttrycks dock inte explicit om han stämplas som detta inom kriminalvården eller om stämpeln föregår denna. På 1950-talet uttrycks dock klart att det är straffet snarare än brottet som förstör människorna, en gång straffad är man inne i en ond cirkel som nästan är omöjlig att bryta. På 1960-talet dras resonemanget ett steg längre, där anses brottslighet fylla en samhällelig funktion. Den ökande offentligheten i straffprocessen märks i form av diskussionen kring permissioner och besök på fängelserna.

6.3.2 Riv alla fängelser?

KRUM:s övergripande mål var att riva alla fängelser (Nestius 2004, s 32). Stöd finns inte för detta i de studerade numren. Som jag nämnde har jag för att skaffa mig nya perspektiv också läst några nummer från 1970-talet och tonen är i dessa helt annorlunda, kampen är ständigt nämnd och konstant, åtminstone i skrift. Ett exempel är den skribent som uppmanar alla fångar att ständigt vara stridsberedda (1970:jan-feb).

Lina Forsling Parborg (2010, s 29ff) studerar i sin C-uppsats Hallbladet 1960-1971 ur ett stämplingsteoretiskt perspektiv. Perioden 1960-64 präglas av lugna diskussioner och kritiken stärks 1965-66. Ytterligare stärkt blir kritiken under 1969-71 då klassamhället står i fokus för diskussionen. Jag instämmer med Forsling Parborgs slutsats gällande den här studerade perioden. Dominerande är en konsensussyn som ibland uttrycks i form av familjefängelser, där fångar och ledning uppfattas som en familj snarare än olika grupper med disparata intressen. Både fångar och personal framhäver att alla vill varandra väl och man borde lära av och samarbeta med varandra (t.ex. 1955:1-2). För Marnell är idealet en situation då samtal kan föras utan att det leder till tvångsförflyttning från personalens sida eller JO-anmälan från fångarnas, ett slags samverkan snarare än förhandling (1966:pingst). Att personalen egentligen vill väl uttrycks också av en fånge som menar att han ”tror inte att någon illvillig kriminalvårdsdirektör eller byråchef sitter ’och gnuggar händerna’ av förtjusning då vi gör bort oss, som många tycks tro” och menar att man borde arbeta för bättre kontakter mellan intagna och ledning (1966:pingst). Men att sådana inlägg skrivs antyder att motsatta stämningar finns.

Och explicit alternativa synsätt finns redan tidigt i materialet. Hallbladet kritiseras av en fånge för att vara en ”’larvtidning’ som utmärkes av en fantastisk subjektivitet och ett orimligt fjäsk för högre myndigheter” (1951:3). Viktigt att påpeka är att vad som citeras är redaktionens sammanfattning av fångens svar, men tydligt är att konsensuslinjen utmanas, något som stärks under 1960-talet. Än är dock långt till 1970-talets radikalisering.

6.3.3 Metoder

I den tidigare forskningen framkommer att kampen för många är en kamp för människovärdet. Detta uttrycks mer eller mindre explicit även i många av de här studerade artiklarna. Ett sätt att stärka detta egenvärde var för Lauesen (1998, s 203) och Sandberg (2004, s 122) genom konstanta klagomål, en kverulansens strategi. I de här studerade tidningarna förefaller detta inte vara en medveten kamp, snarare är det något att gardera sig ifrån för den fånge som framför mycket kritik. Direktör Rudstedt menar att vissa aldrig blir riktigt nöjda och krönikören skriver om ”[d]et vanliga stamkverulantklientelet” som klagar hos JO (1945:2).

Att åtminstone klaga kan i en mycket ojämlik situation vara det enda som står till buds (Lauesen 1998, s 187f). Samtidigt är kverulans också en relativt ofarlig strategi. Diskussion om strejker, kravaller och andra ordningsstörningar är påtagligt frånvarande i tidningarna. Här är förklaringen troligen censur. I en del nummer beskrivs i förbifarten hur bråk förekommit på Hall, varpå artikelförfattaren konstaterar att det är bäst att ingenting nämna om detta.

6.4 Vidare forskning

Detta är också mitt främsta förslag till vidare forskning, att på andra vis försöka studera kamper som fördes under denna tid med forskningsmetoder som är mindre känsliga för censur. Ett exempel skulle kunna vara att kombinera tidningsläsning med intervjuer. Vidare vore en jämförelse med andra fängelsers tidningar intressant. Här tänker jag både på dåtida tidningar, som exempelvis Kumlas *Betongbladet* som startade under den studerade perioden och nutida motsvarigheter som *Kåkbladet*.

7. Referenser

7.1 Tryckta källor

Adamson, M m.fl., red (2004) *När botten stack upp: Om de utslagnas kamp för frihet och människovärde*. Hedemora: Gidlunds

Andersson, R & R. Nilsson (2009) *Svensk kriminalpolitik*. Malmö: Liber

Bergström, G och Boréus, K (2000) *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur

Boréus, K, red (2012) *Ett sekel av syndikalism*. Stockholm: Federativs

Bryman, A (2002) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber

Carlestål, J (2011) *Ty fången har vaknat, han sover ej mer*. C-uppsats. Stockholm: Kriminologiska institutionen

Carrabine, E (2004) *Power, discourse and resistance. A genealogy of the Strangeways Prison riot*. Aldershot: Ashgate

Cohen, S & L. Taylor (1972) *Psychological survival: the experience of long-term imprisonment*. Harmondsworth: Penguin

Cummins, E (1994) *The rise and fall of California's radical prison movement*. Stanford: Stanford university press

Easton, S (2011) *Prisoners' rights. Principles and practice*. London/New York: Routledge.

Edling, S ”Fängelsestrejkerna blev nyhetsstoff” i Adamson, M m.fl., red (2004) *När botten stack upp: Om de utslagnas kamp för frihet och människovärde*, s 55-63. Hedemora: Gidlunds

Eliasson, R (1995) *Forskningsetik och perspektivval*. Lund: Studentlitteratur

Eriksson, R (1976) *Riv alla kåkar*. Stockholm: Norstedts

Forsling Parborg, L (2010) *Kriminalpolitiska diskussioner i Hallbladet 1960-1971*. C-uppsats. Stockholm: Kriminologiska institutionen

Foucault, M (1993) *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv förlag

Foucault, M (2002) *Sexualitetens historia band 1. Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos

Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning (2002). Stockholm: Vetenskapsrådet

Laskar, P (2012) "När syndikalister organiserade på Hall" i *Ett sekel av syndikalism*, s 316-325. Stockholm: Federativs

Lauesen, T (1998) *Fra forbedringshus til parkeringshus. Magt og modmagt i Vridsløselille Statsfængsel*. Köpenhamn: Hans Reitzels forlag

Mathiesen, T (1982) *Makt och motmakt*. Göteborg: Bokförlaget Korpen

Mathiesen, T (1972) *Det ofullgångna*. Stockholm: Wahlström & Widstrand

Mathiesen, T “KRUM-KROM-KRIM” i Adamson, M m.fl., red (2004) *När botten stack upp: Om de utslagnas kamp för frihet och människovärde*, s 97-102. Hedemora: Gidlunds

Nationalencyklopedin (1992)

Nestius, H ”Så började det...” i Adamson, M m.fl., red (2004) *När botten stack upp: Om de utslagnas kamp för frihet och människovärde,* s 29-38. Hedemora: Gidlunds

Nilsson, A (2002) *Fånge i marginalen*. Stockholm: Kriminologiska institutionen

Pollock, J.M (2004) *Prisons and prison life*. Los Angeles: Roxbury

Pockettidningen R 1970:1

Rudstedt, S (1994) *I fängelset: den svenska fångvårdens historia*. Stockholm: Tiden

Sandberg, I ”Jag var en besvärlig fånge” i Adamson, M m.fl., red (2004) *När botten stack upp: Om de utslagnas kamp för frihet och människovärde,* s 119-125. Hedemora: Gidlunds

Strömstedt, L ”Utöver passionerna” i Adamson, M m.fl., red (2004) *När botten stack upp: Om de utslagnas kamp för frihet och människovärde*, s 47-53. Hedemora: Gidlunds

Sykes, G (1971) *The society of captives*. Princeton: Princeton University Press

Tham, H ”KRUM:s nedgång och fall” i Adamson, M m.fl., red (2004) *När botten stack upp: Om de utslagnas kamp för frihet och människovärde*, s 81-96. Hedemora: Gidlunds

Tornklint, J ”För en dags strejk fick vi sammanlagt 16 års påbackning” i *Pockettidningen R* 1970:1, s 52-67

7.2 Övriga källor

Hallbladet 1945:1

Hallbladet 1945:2

Hallbladet 1945:3

Hallbladet 1945:4

Hallbladet 1945:5

Hallbladet 1945:6

Hallbladet 1945:7

Hallbladet 1945:8

Hallbladet 1945:9

Hallbladet 1945:10

Hallbladet 1951:1-2 (dubbel)[11]

Hallbladet 1951:3

Hallbladet 1955:1-2 (dubbel)

[11] Alla nummer från 1950 saknades varför jag istället studerade 1951 års tidningar.

Hallbladet 1955:höst

Hallbladet 1955:jul

Hallbladet 1960:5-6 (dubbel)

Hallbladet 1960:jul

Hallbladet 1965:påsk[12]

Hallbladet 1966:pingst

Hallbladet 1966:jul

Hallbladet 1970:jan-feb

[12] Endast ett nummer fanns sparat från 1965, varför jag kompletterade läsningen med 1966 års nummer.

8. Bilaga 1

1945:1 i sammandrag: en artikel om musik av Halls direktör, folkvisor, ledare, krönika, återgivande av en dröm om frihet, berättelse om en ko, ett sjömansminne, dikt till en fattig mor, berättelse om en häst på Hall, om vett och etikett på Hall och recensioner av julrevy, konsert, film samt gudstjänst, alla på Hall. Vidare finns en uppmaning till fångarna att spela schack mot personalen, information om en gymnastikklubb som leds av en vakt, vitsar samt korsord.

1951:1-2 i sammandrag: framsida i färg med dikt av Moa Martinson, berättelse av fånge om ett brittiskt fängelse där han suttit, Our English Column, öppet brev från fånge till Fångvårdsstyrelsen och anstaltschefen för högre löner och bättre mat, svar från Rudstedt, replik från samme fånge, replik från Rudstedt, replik från fången igen, uttalande från husmor i samma fråga, schackspalt, ledare från redaktören, dikt, information om film, ”intervju” med en häst på Hall, rapport från revybesök på Hall, avtackning av pastorn, kritiskt inlägg om Hallbladet, kort kommentar från redaktionen, pingisrapport, vits, efterlysning av tecknare till Hallbladet, rapport från undersökning om fångarnas åsikter om Hallbladet, rapport från sportklubbens årsmöte, modern saga, vits, presentation av bokgåva från Moa Martinson, rapport från bokcirkeln, årsrapport från De intagnas sjukkassa, pingisrapport, humoristisk intervju, rapport från schackklubbens årsmöte, rapport från schackspel, tack från redaktionen till personer som donerat pengar, rapport om permissioner, permometer, rättelse, berättelse om musikband (på Hall tror jag) samt påminnelse om återlämning till biblioteket.

1960:5-6 i sammandrag: svartvit abstrakt konstnärlig framsida, inlägg från en psykolog om gruppterapins vikt, redaktionell notis där man inbjuder till debatt i ämnet som bekräftas vara kontroversiellt, information om kommande studiecirklar, redaktionell notis om vilka klubbar som finns utöver studiegrupper, debattinlägg från fånge om bl.a. Halls byråkrati, svar från direktör Marnell, replik från fången, rapport från Halls sportklubb som önskar bättre hocky-bockybana och avtackar den vakt som skött klubbens finanser, resultat från tävling i Hallbladet, information och krav från biblioteket, avtackning av schackklubbens ordförande, information från bridgeklubben, maning från redaktionen att skriva i tidningen, information från Länkarna och anmälningsformulär till höstens kurser.

1966:jul i sammandrag: framsida med julmotiv, en artikel där redaktionen välkomnar Kumlas nystartade tidning Betongbladet, ett kritiskt öppet brev till Marnell från en fånge, svar från Marnell, en dikt om alkohol och andra droger, en kristen spalt från pastorn, kritik mot generaldirektör

Eriksson, artikel från KRUM där bl.a. organisationens krav presenteras, en anekdotisk teckning om livet på Hall, kritik från socialsekreterare mot filmurvalet på Hall, svar från ansvarig assistent, korsord, julmatsedel, artikel av RFHL[13] där organisationen presenteras, berättelse om erfarenheter från franskt fängelse av en fånge, information om julunderhållning, vitsar samt information om det kommande halvårets filmprogram.

[13] Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare, sedermera Riksförbundet för hjälp åt narkotika- och läkemedelsberoende.